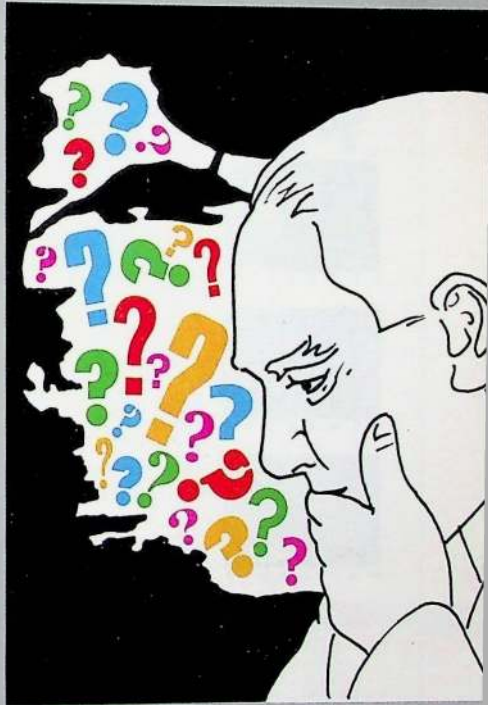

EKONOMİK YORUMLAR

11

KASIM 1994
YIL: 31
30.000 LİRA
•
AYLIK DERGİ

- Okurlara Mektup / 3
- Ekonomik Göstergeler (İç) / 4
- Samusal Hırsızlığın Politik
Ekonomik Yaklaşımı: Plütokrazi ve
Teşvik Kollamacılık / 5
Doç. Dr. Coşkun Can Aktan
- Sermaye Piyasası / 17
Doç. Dr. Mehmet Bolak
- Liberal Ekonomi Düşüncesinin
Çağdaş Yorumları ve Hayek'in
Ekonomik Yaklaşımları / 23
Yrd. Doç. Dr. Muhammet Akdış
- Dış Basından / 43
Aslı Erkanlı
- Leasing ve
Beklenmeyen Haller / 47
Av. Ömer Camcı
- Ayın Ekonomik Olayları / 51
Dr. Yıldırım Kılıç
- Ekonomik Göstergeler (Dış) / 54
- Yeni Yayınlar / 55
M. Tarık Yaşa

• PLÜTOKRASI VE TEŞVİK KOLLAMACILIK
• LIBERAL EKONOMİ DÜŞÜNÜNCESİNİN ÇAĞDAS YORUMLARI

yeni bir yaşama taşının

Emlak Bankası'nın size çok renkli önerileri var...

ATAŞEHİR

MİMAROBA

MAVİŞEHİR

Ayrıcalıklı bir yaşama önem veriyorsanız, Emlak Bankası Konutları'nda yerleşime açılan yeni bölümlerde hemen yerinizi alın. Türkiye'nin mutlu ailelerine siz de katılın.

Doğayla uyumlu çevresi, eksiksiz altyapısı ve sosyal tesisleri, üstün konfora sahip evleriyle tüm Emlak Bankası Konutları şimdi özel indirimlerle uygun vadelerle satışa sunuluyor.

Emlak Bankası'nın İstanbul ATAŞEHİR, BAHÇEŞEHİR, SİNANOBA, MİMAROBA, Ankara BİLKENT II, KONUTKENT II, ELVANKENT, ETLİK, İzmir MAVİŞEHİR, GAZİEMİR II ve Adana ADANA EVLERİ'nde size sunduğu yeni yaşamı değerlendirin.

BİLKENT II

KONUTKENT II

ELVANKENT

BAHÇEŞEHİR

EMLAK BANKASI

"Daha Uygar Bir Yaşam İçin"

EMLAK BANKASI PAZARLAMA DAİRE BAŞKANLIĞI
İstanbul Pazarlama Müdürlüğü Tel: 0(212) 276 58 34 - 285 19 10 Ankara Pazarlama Müdürlüğü Tel: 0(312) 426 04 06 - 477 52 22 - 427 58 50 / 33 - 34 - 35
İzmir Pazarlama Müdürlüğü Tel: 0(232) 441 90 44 - 324 07 34 - 251 36 44 - 351 36 04 Galerici Show - Room Tel: 0(212) 559 48 73 - 557 44 72 - 540 45 43
Bahçeşehir Hizmet ve İşletme A.Ş. Tel: 0(212) 596 10 41 - 596 17 74 - 596 14 35

Denim
by

ordenim®

ORTA ANADOLU
TİCARET ve SANAYİ İŞLETMESİ T.A.Ş.

Yapı Kredi Plaza Büyükdere Cad. C Blok Kat 11 80620 Levent-İstanbul
Tel: (1) 279 85 79 9 Hat Telex: 26749 Orna Tr Fax: (1) 268 30 70

Fabrika: P.K. 31 Kayseri Tel: (35) 362680 Telex: 49540 Fax: (35) 362685

**“BİRA”
BU KAPAĞIN
ALTINDADIR.**

banka ve ekonomik yorumlar

Aylık Dergi

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.

Adına İmtiyaz Sahibi
BÜLEND ÇORAPÇI

Yazı İşleri Müdürü
DR. ÖZTİN AKGÜÇ

Danışma Kurulu Başkanı
ŞİNASI ÇELİKKOL

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat • Dr. Öztin Akgüç •
Prof. Dr. Erdoğan Alkin • Prof. Dr. Güven Alpaz
• Dr. Orhan Altın • Tevfik Altınok • Prof. Dr.
Mustafa A. Aysan • Prof. Dr. Ömer Faruk Batirel
• Dr. Metin Berk • Prof. Dr. Ünal Bozkurt •
Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu • Prof. Dr. Nasuhi Bur-
sabalı • Yavuz Cancı • Ege Cansen • Haluk Cey-
lan • Mehmet Gün Çalık • Özer U. Çiller • Bü-
lelend Çorapçı • Ahmet Demirel • Zeki Döşlüoğlu
• Necdet Durakbaşı • A. Aydın Dündar • Gazi
Entçel • Kaya Erdem • Tarhan Erdem • Oktay Er-
soy • Prof. Dr. Cumhur Ferman • Prof. Dr. Atilla
Göçmenli • Prof. Dr. Emre Göncensay • Doç. Dr.
Seyfettin Gürsel • Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu • Er-
han İşıl • Prof. Dr. Haluk A. Kabaalioğlu • Prof.
Dr. Müh. Kemal Kafalı • Adnan Başer Kafaoglu •
Y. Doç. Dr. Ahmet S. Kalın • A. Nazif Keyman •
Prof. Dr. Yıldırım Kılıç • Prof. Dr. Taner Koçel
• Kemal Kurdaş • Prof. Dr. Kemal Kurtuluş
• Prof. Dr. Erol Manisalı • Prof. Dr. Orhan Morgil
• Prof. Dr. Erdoğan Moroğlu • Ziya Nebioğlu •
Ergin Neng • Alp Orçun • Rahmi Önen • Prof.
Dr. İsmail Öztaşlan • M. Celâlettin Özgen • Ertan
Özgül • Tuncay Özilhan • Selâhattin Özmen • Er-
doğan İhsan Özol • Prof. Dr. Ergun Özsunay •
Doç. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Reha Poroy •
Prof. Dr. Dündar Sağlam • Halit Soydan • Prof.
Dr. Mehmet Şükrü Tekbaş • Osman N. Torun •
Fikret M. Tuncer • Nezih Tunçşiper • Prof. Dr.
Gül G. Turan • Doç. Dr. Şeref Türen • Doç. Dr.
T. Güngör Uras • İbrahim Ülkem • Dr. Cüneyt Ül-
ker • A. Doğan Yalım • Mehmed Tarık Yaşa •
Doç. Dr. Göksel Yücel • Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Yazı Kurulu

Dr. Öztin Akgüç • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel
Doç. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Dündar Sağlam
Doç. Dr. T. Güngör Uras

Basım-Yayım Danışmanı
M. TARIK YAŞA

İdare Müdürü
MUSTAFA BARİŞ

OKURLARA MEKTUP

Sevgili Okurlarımız,

56 yıl önce bir «10 Kasım» günü yitirdiğimiz Mus-
tafa Kemal ATATÜRK'ün manevi huzurunda say-
gı ile eğiliyoruz. Büyük «ÖNDÜ»'nin bizi her za-
man teselli eden unutulmaz sözünü yineleyelim:
«Beni görmek, mutlak yüzümü görmek demek
değildir. Benim fikirlerimi, benim duygularımı
anıyorsanız ve hissediyorsanız, bu kâfidir.» Mey-
dana getirdiği yapılarda ve içinde yürüyenlerin
yüreğinde manen yaşadığını biliyoruz. Yine de
her «10 Kasım'da, eski ve yeni kuşaklar olarak,
O'nun yaşamanın acısını duyuyoruz. Oysa laik
Türkiye Cumhuriyeti'nin «KURUCU»su yolu-
muza ışık tutmayı sürdürüyor: «Ancak kendilerin-
den sonrakileri düşünebilenler, milletlerini yaşa-
mak ve ilerlemek imkânlarına nail ederler.» Ayn-
ca, «BAŞÖĞRETMEN»imizin sözü kulağımızın
küpesi: «Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.» Bir
de Kurtuluş Savaşımızın muzaffer «KUMAN-
DAN»ını dinleyelim: «Zafer 'zafer benimdir'
diyebilenin, muvaffakiyet 'muvaffak olacağım'
diye başlayanın ve 'muvaffak oldum' diyebilenindir.
Eşsiz «DEVRİMCİ»inancımızı pekiştiriyor: «İn-
kılâbın hedefini kavramış olanlar, daima onu mu-
hafazaya muktedir olacaklardır.» ATATÜRK'ü
bir kez daha şükran ve minnetle anıyor, O'na ve
devrimlerine olan bağlılığımızı vurguluyoruz.

Bu sayıda ilgi ile karşılayacağınızı umduğumuz iki
inceleme yer alıyor. Birinci inceleme, iki yazı ha-
linde sunulacak olan «Teşvik Kollamacılık (Sub-
sidy Seeking)»dır. Bu sayıda verilen birinci yazıda
«Kamusal Hırsızlığın Politik İktisadı: Plütokrasi
ve Teşvik Kollamacılık» teorik olarak ele alınmak-
tadır. Aralık sayısında çıkacak ikinci yazıda ise
«Türkiye'de Teşvikler ve Teşvik Kollamacılık»
üzerinde durulacaktır. İkinci incelemede, «Libe-
ral Ekonomi Düşüncesinin Çağdaş Yorumları ve
Hayek'in Ekonomik Yaklaşımları» verilmektedir.
Görülecektir ki bu inceleme, Dergi'nin bir önce-
ki sayısında yayımlanan «Gelişmekte Olan Ülke-
lerde Neo-liberal Kalkınma Kuramı» başlıklı ay-
rıntılı yazı ile de bağlantılıdır. Dergi'de yer alan
diğer yazıların da, her zaman olduğu gibi ilginizi
çekeceğini ümit ediyor, bu içten beklenti ile tü-
münü okumanızı salık veriyoruz.

Saygılarımızla,

Ekonomik Göstergeler (İç)

Kasım/1994

	1992	1993	1994		
			Mayıs	Haziran	Temmuz
T.C. MERKEZ BANKASI					
Döviz ve Altın Mevcudu (milyon \$)	7564.0	7759.0	4901.0	5647.0	6964.0
Banknot Miktarı (milyar TL)	36838.1	63103.9	88419.3	91480.3	102177.6
T.C. Merkez Bankası İç Kredileri (milyar TL)	51528.3	100583.3	155475.0	126232.7	132115.1
Hazineye Kısa Vadeli Avans (milyar TL)	30983.1	70420.7	117118.1	93304.9	96741.7
BANKALAR (milyar TL)					
Toplam TL Mevduat	192987.5	330005.6	373549.4	451980.6	522913.7
Ticari Kuruluşlar Mevduatı	36247.5	56864.2	50854.5	63155.6	76604.1
Tasarruf Mevduatı	90906.0	123429.8	218037.6	268663.4	314866.2
Vadesiz Tasarruf Mevduatı	12173.6	19345.2	23846.5	20405.7	25014.0
Vadeli Tasarruf Mevduatı	78732.4	104084.6	194191.0	248257.7	289852.2
Mevduat Sertifikası	3708.7	3064.2	4775.8	3920.6	5399.7
Resmî Kuruluş Mevduatı	6612.9	12591.7	14721.5	26279.5	24701.0
Bankalar Mevduatı	20433.0	78407.3	25548.6	24276.1	32023.8
Diğer Kuruluşlar Mevduatı	35079.4	55648.5	59611.4	65255.4	69318.9
Döviz Tevdiatı	112501.5	214960.2	392392.5	419344.9	436526.3
Toplam Krediler	231532.1	433706.9	508114.5	533461.7	542478.0
Tanım	39221.8	59155.7	61226.2	63903.2	62718.5
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	22692.4	42417.3	56151.2	59007.2	67172.4
Mesleki (Küçük Esnaf ve Sanatkâr)	5354.00	8817.1	10359.8	10793.4	11182.1
Gayrimenkul	16515.54	33615.3	37566.1	40616.8	40606.6
Denizcilik	66.67	103.1	15.7	16.4	16.9
Turizm	2431.54	3894.4	6089.6	6050.5	5684.5
Diğer İhtisas Kredileri	186.17	236.7	226.3	227.8	228.2
Ticari, Sınal, Sair	145064.1	285467.1	336479.7	352852.5	354863.8
PARA ARZI (milyar TL)	81493.0	132309.0	140616.0	153093.0	179751.0
FİYATLAR (DİE Toptan Eşya 1987 = 100, Tüketici Fiyatları 1987 = 100)					
Toplan Eşya Fiyatları İndeksi (Genel)	1299.3	2082.2	3789.6	3861.1	3894.8
Tanım (Genel)	1186.6	2083.2	3129.2	3214.3	3123.5
İmalat Sanayii (Genel)	1320.0	2040.5	3952.1	4014.2	4074.6
Tüketici Fiyatları (Türkiye)	1588.3	2717.2	4337.4	4377.0	4452.6
Tüketici Fiyatları (İstanbul)	1525.0	2626.3	4028.6	4094.8	4181.8
DIŞ ÖDEMELER (milyon \$)					
Dışalım (CIF)	22871.5	29429.4	9060.4	10839.3	12446.8
Dışsatım (FOB)	14715.4	15349.4	6280.0	7657.2	9236.2
İçli Dövizler	3008.0	2919.0	1063.0	1395.0	1651.0

Notlar: (1) TCMB altın ve döviz mevcuduna, altın stokunun yeniden değerlendirilmesinden doğan değer artışları dahildir. (2) TCMB kredilerine, borç tahkimleri (konsolide edilen krediler) dahil değildir. (3) Para arzı (M₁) dar anlamıdır.

İnceleme

Doç. Dr. COŞKUN CAN AKTAN

Teşvik Kollamacılık 1

«Teşvik sistemi kötü değildir, ama yine de tehlikelidir. Teşvik nedeniyle müdahalelere başlayan iktidarların bu müdahalelerini başka alanlara da yayma istekleri kolay önlenemez. Öte yandan, aşırı teşvik önlemleri ekonomiyi doğal gidişinden saptırabilir. Girişimler doğal olarak kâr getiren alanlara yönelir. İktidarın desteği olmadan yaşayamayan girişimler ise, zarar eden girişimlerdir. Bu zararı karşılayan iktidar ise, bu parayı vergilerden sağlayacaktır. Yani, toplum zarar eden girişimlerin yükünü taşımak zorunda bırakılacaktır. Bunun gibi devlet teşvikleri girişimcilerin serbest piyasa düzenine göre hareket etmelerini engelleyecektir.»

Benjamin Constant (1767 – 1830)

Kamusal Hırsızlığın Politik İktisadı:

PLÜTOKRASİ VE TEŞVİK KOLLAMACILIK

I – GİRİŞ

«Hiçbir şey devletin parasını harcamaktan (ve çalmaktan) daha kolay değildir. Çünkü devletin parası hiç kimseye aittir.» (1)

Calvin Coolidge

ÖZEL hırsızlık bir bireyin sahip olduğu malların başka bireyler tarafından çalınması olayıdır. Kamusal hırsızlık ise mahiyeti itibarıyla özel hırsızlıktan tamamiyle farklıdır. Kamusal

hırsızlık, kısaca kamu görevlilerince ve/veya vatandaşlarca kamusal kaynaklardan bir çıkar temin edilmesidir. Kamusal hırsızlık olayında başlıca iki taraf söz konusudur. İlk olarak «kamu görevlileri», görev ve yetkilerini kötüye kullanmak suretiyle kamusal kaynaklardan özel çıkarlar temin edebilmektedirler. Rüşvet, irtikap (zorla yiyicilik) ve zimmet, kamu görevlilerince

(1) Parantez içerisindeki «ve çalmaktan» ifadesi tarafımızdan eklenmiştir. Sanırım eklediğimiz bu iki kelime sözün vermek istediği mesaja fazla ters düşmemektedir. Calvin Coolidge'in orijinal sözü şu şekildedir: «Nothing is easier than spending the public money. It does not appear to belong to anybody. The temptation is overwhelming to bestow it on somebody.»

yapılan hırsızlık ve yolsuzluk olaylarına örnek teşkil etmektedir. İkinci olarak «vatandaşlar» kamusal kaynakları kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilirler. Devlet malının vatandaşlarca yağmalanması kamusal hırsızlığın diğer yönünü oluşturmaktadır. Vatandaşların devlet ile olan ilişkilerinde haksız kazanç elde etmeleri sözkonusu olabilir. Örneğin, kamu teşebbüsleri tarafından üretilen mallara zam yapılacağından önceden haberdar olan bazı kimseler bu bilgi sızdırma ya da bilgi elde etme olayında haksız kazançlar temin edebilirler. Bu anlamda vurgunculuk, kamusal hırsızlığa bir örnektir. Bir başka örnek de özel müteşebbislerin lobicilik yaparak haksız yere bir teşvik elde etmesi olayıdır. Bu «teşvik kollama» faaliyetleri de kamusal hırsızlığın bir yönünü oluşturmaktadır.

Bu araştırmanın konusu teşvik kollamacılık faaliyetleridir. Hemen belirtelim ki, geleneksel iktisat teorisinde teşviklerin sürekli olarak yararları üzerinde durulur ve iktisat politikasının en önemli araçlarından biri olan teşvik politikası ile makro ve mikro hedeflere (ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması, ödemeler bilançosunun iyileştirilmesi, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması, ekonomik istikrarın sağlanması v.s.) ulaşılabileceği

◆ Ulusların zenginliği ipek, pamuk, altın değil, insandır.

Hazzlitt

◆ Cesaret, uçurtma gibidir; rüzgârla birlikte yükselir.

J. P. Senn

savunulur. Bu çalışmada geleneksel bakış açısından tamamen farklı olarak teşvik politikalarının bazı sakıncaları üzerinde durulmaktadır. Önemle belirtelim ki, teşvikler ekonomi için yararlı olabilecekleri gibi oldukça sakıncalı sonuçlar da doğurabilirler. Bu araştırmanın amacı teşvik sisteminin sakıncalarını ortaya koymak ve «İyi bir teşvik politikası nasıl olmalıdır?» sorusuna ilişkin öneriler geliştirmektir.

II – TEŞVİK TEORİSİ

A. Teşvik Kavramı ve Unsurları

Teşvik, devlet tarafından çeşitli amaçlarla özel ve/veya kamu teşebbüslerine bir karşılık mukabilinde veya karşılıksız olarak yapılan aynî ve nakdî yardımlardır. Teşvik kavramı yerine literatürde «sübvansiyon», «iktisadi gayeli mali yardım», «üreticiye yapılan transfer harcamaları», «primler», «ucuz krediler», «aynî yardımlar» gibi kavramlar da kullanılmaktadır (2). Teşvik kavramını daha iyi bir şekilde ortaya koymak için yukarıda yaptığımız tanımları biraz açmak ve teşvik kavramının unsurlarını ele almak yararlı olacaktır.

(2) Türkçe literatürde bilebildiğimiz kadarıyla teşvikler konusunda yapılmış ilk geniş kapsamlı çalışma İsmail Türk'ün 1957 yılında yayınlanan «İktisadi Gayeli Mali Yardımlar» başlığını taşıyan eseridir. Teşvikler konusunda özellikle Almanca literatürden geniş ölçüde istifade edilerek yazılmış diğer bir kayda değer eser şudur: Tefik Pekin; «Teşvik Tedbiri Olarak Sübvansiyonlar ve İşletme Kararları Üzerindeki Etkileri», Bornova, E.Ü. Ziraat Fakültesi Yayını, No. 202, 1974.

- Teşvikler devlet tarafından verilir. Daha açık bir ifadeyle teşvikler, kamu kurum ve kuruluşları ve kamu iktisadi teşebbüsleri tarafından bizzat veya görevlendirecekleri kurumlar aracılığıyla verilir.

- Teşvikler, özel ve/veya kamu teşebbüslerine verilir. Teşvikler, esasen özel sektörde faaliyet gösteren teşebbüslere verilir. Bununla birlikte devlet kendi kurduğu teşebbüslere (kamu iktisadi teşebbüslerine) de teşvikler verebilir.

- Teşvikler makro ve mikro ekonomik amaçlar doğrultusunda verilir. Teşvikler genel olarak üretimi destekleme ve idame amacına yöneliktir. Özel kişilere tüketim amacıyla yapılan yardımlar teşvik ya da sübvansiyon olarak adlandırılmaz. Bu türde devlet yardımlarına (örneğin, fakirlere ve işsizlere yapılan devlet yardımı) literatürde «sosyal gayeli mali yardım» denilmektedir. Önemle belirtelim ki, teşvikler çok farklı amaç ve hedefler doğrultusunda verilebilir. Teşvikler üretimi destekleme ve idame amacının ötesinde önemli bir iktisat politikası aracı vazifesini de görebilirler.

- Teşvikleri esasen bir tür «negatif vergi» olarak görmek mümkündür. Devlet belirli kesimleri vergiden muaf tutabilmekte, belirli kesimlere ise toplanan vergilerin bir kısmını bir karşılık mukabilinde veya karşılıksız olarak transfer edebilmektedir. Teşvikler yukarıda da belirttiğimiz gibi bir tür «iktisadi gayeli transfer harcama-sı»dır.

- Teşvikler aynî ve/veya nakdî

olarak yapılan devlet yardımlarıdır. Aynî teşviklere bedelsiz tohumluk ve gübre dağıtımı örnek verilebilir. Nakdî teşvikler ise devlet tarafından yapılan parasal yardımlardır. Aynî ve nakdî teşvikler karşılık mukabilinde yapılabileceği gibi karşılıksız olarak da yapılabirler.

- Teşvikler açık ve doğrudan yapılabileceği gibi dolaylı olarak da yapılabir. Örneğin, dış ticarete ihracatın artırılması amacı doğrultusunda devlet tarafından ihracatçılara doğrudan teşvikler (ucuz ihracat kredisi, yapılan ihracat esas alınarak prim verilmesi v.s.) verilebilir. Bu tür devlet yardımlarına «Açık Teşvik» veya «Doğrudan Teşvik» adı verilebilir. Bunun dışında devlet dış ticarete ihraç ürünlerine vergi istisna ve muafiyetleri getirebilir. Ayrıca ihraç ürünlerinin yurtiçi deniz ve demiryolu ulaşımında özel indirimli tarifeler uygulayabilir. Bu ikinci türde teşviklere «Gizli Teşvik» veya «Dolaylı Teşvik» adı verilir.

B. Teşviklerin Türleri

Teşvikleri türleri itibariyle «amaçlarına göre teşvikler» ve «veriliş şekillerine göre teşvikler» olmak üzere iki şekilde sınıflandırmak mümkündür. Amaçlarına göre teşvik türleri «Tablo 1»de gösterilmiştir. Anlaşılabacağı üzere teşvikler çeşitli makro ve mikro ekonomik amaçlar doğrultusunda verilebilmektedir. «Tablo 2»de ise veriliş şekillerine göre teşvik türleri gösterilmiştir. Bu ikinci sınıflamada teşvikler aynî, nakdî, kredi, vergi, garanti ve kefalet ile fiyat teşvikleri olmak üzere başlıca altı gruba ayrılmıştır.

Teşvikler ayrıca verildiği sektörler itibariyle de sınıflandırılabilir. Örneğin; tarım, sanayi, hizmetler v.s. sektörlerine verilen teşvikler şeklinde bir sınıflandırma da yapılabilir.

III – PLÜTOKRASİ VE TEŞVİK KOLLAMA

«Teşvik verilmez, alınır.»; «Ağlamayan sanayiciye ve üreticiye teşvik verilmez.» (3).

Bireylerin ve örgütlü bazı kesimlerin, yani çıkar ve baskı gruplarının devletten üretken bir hizmet karşılığı olmaksızın bir ekonomik transfer sağlamaya çalışmalarına «Rant Kollama»

ya da «Transfer Kollama» adı verilir. Burada belirli kesimler siyasal iktidar

(3) Bu sözler ile şunları anlatmak istiyoruz. Siyasal iktidarlar teşviklerin hangi sektörlere ve kimlere verileceği konusunda çoğunlukla objektif esaslar ve kriterler ortaya koymamaktadırlar. Siyasal iktidarlar teşvikleri önemli bir politik silah olarak kullanabilmekte ve kendilerini destekleyen kişilere, özel şirket ve holdinglere teşvik verilmesinde özel çabalar sarfedebilmektedir. Bu bakımdan «teşvik verilmez, alınır» veya «ağlamayan sanayiciye ve üreticiye teşvik verilmez» sözleri ile siyasal sürecin teşvik politikası oluşturması ve uygulamasındaki başarısızlığını ifade etmek istiyoruz. Bozuk işleyen bir süreçte ister istemez bazı kişi veya kuruluşlar siyasal iktidar ve bürokrasi ile açık ve/veya gizli ilişkiler kurarak teşvik kollamaya çalışmaktadır.

TABLO 1
Amaçlarına Göre Teşvik Sistemi

1. Yatırımları teşvik amacıyla verilen teşvikler (Yatırım Teşvikleri)
2. İhracatı teşvik amacıyla verilen teşvikler (İhracat Teşvikleri)
3. Üretimin desteklenmesi ve idamesi amacıyla verilen teşvikler (Üretim Teşvikleri)
4. Uluslararası rekabet gücünü artırmak amacıyla verilen teşvikler
5. Yabancı sermayeyi özendirme amacıyla verilen teşvikler
6. Genel ekonomik kalkınma amacına yönelik teşvikler
7. Bölgesel ekonomik kalkınma amacına yönelik teşvikler
8. Yarım kalmış tesisleri ekonomiye kazandırma amacıyla verilen teşvikler
9. Girişimci riskini azaltmak amacıyla verilen teşvikler
10. Araştırma - Geliştirme ve teknolojik yenilikleri geliştirmeye yönelik teşvikler
11. Çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla verilen teşvikler
12. Nitelikli işgücü oluşturulmasına yönelik teşvikler
13. Kalite geliştirme projelerine katkı amacıyla verilen teşvikler
14. Verimlilik konusundaki çabalara katkı amacıyla verilen teşvikler
15. Zor durumda bulunan özel ve/veya kamu teşebbüslerinin rehabilitasyonu için verilen teşvikler
16. Düşük kapasite ile çalışan işletmelere tam kapasite ile çalışmalarını amacıyla verilen teşvikler

TABLO 2
Veriliş Şekillerine Göre Teşvik Türleri

1. Aynı Teşvikler	Bu tür teşvikler devletin karşılıksız ve/veya düşük fiyat karşılığında yaptığı yardımlardır. Karşılıksız aynı teşviklere; tarımda tohumluk, gübre, mücadele ilaçlarının bedelsiz dağıtımı örnek olarak verilebilir. Düşük fiyat karşılığında üreticilere ucuz tohumluk, akaryakıt, kömür v.s. sağlanabilir. Özel kişi ve kurumlara bedava (veya çok düşük fiyatla) kamu arazisi tahsis edilmesi de aynı teşviklere örnek olarak gösterilebilir.
2. Karşılıksız Nakdî Teşvikler	Bu tür teşvikler devletin yaptığı karşılıksız para yardımlarıdır. Karşılıksız nakdî teşvikler direkt hibe şeklinde olabileceği gibi prim şeklinde de olabilir.
3. Karşılık Mukabili Nakdî Teşvikler (Kredi Teşvikleri)	Devletin belirli bazı sektörlerde veya üretim dallarında faaliyet gösteren işletmelere piyasadaki cari faiz haddinden daha düşük bir faizle sağladığı krediler kredi teşvikleridir. Zirai işletmelere sağlanan krediler bu konuda örnek verilebilir. Kredi teşvikleri esasen ucuz faizli (düşük faizli) yardımlar şeklinde olabileceği gibi sadece anaparanın vade sonunda ödenmesini öngören faizsiz yardımlar şeklinde de olabilir. Bu tür teşviklerin karşılıksız nakdî teşviklerden farkı, devletin üreticiye yaptığı yardım karşılığında anapara ve faizi geri almasıdır.
4. Vergi Teşvikleri	Vergi teşvikleri başlıca şu şekillerde olabilir: - Belirli bazı sektörler için düşük vergi oranları uygulanması, - Gelir ve kurumlar vergisinde yatırım indirimi sistemi, - Hızlandırılmış amortisman, - Vergi istisna ve muafiyetleri, - Vergiye tabi gelirden bazı indirimlerin (örneğin, bağış ve yardımlar, sağlık giderleri v.b.) yapılmasına izin verilmesi, - Zarar mahsubu.
5. Garanti ve Kefalet Teşvikleri	Devletin belirli bazı sektörlerde veya üretim dallarında faaliyet gösteren işletmelere borç temini için garanti vermesi, bir anlamda onlara kefil olması, garanti teşviklerini ifade etmektedir. Burada devletin, faizlerin ve anaparanın vade sonunda ödenmesinde «garantör» rolünü oynaması sözkonusudur. Borcun anaparasının ve faizinin ödenmemesi halinde alacaklı alacağını devletten tahsil etmek hakkına sahiptir. Garanti teşvikleri, devletin riski özel kuruluş ile paylaşması anlamına gelmektedir.
6. Fiyat Teşvikleri	Fiyat teşvikleri iki şekilde olabilir: 1. Garanti fiyatları ile alımlar yoluyla sağlanan teşvikler: Devlet bazı malların üretimini teşvik etmek için önceden, üretici piyasada malını satamadığı takdirde malı belirli bir fiyattan satın alacağını garanti eder. 2. Destekleme alımları yoluyla sağlanan teşvikler: Devlet üreticiyi desteklemek amacıyla piyasada alımlar yapabilir.

ve bürokrasi üzerinde etkili olmaya çalışarak, fazladan ya da tamamen haksız bir kazanç elde etmeye çalışmaktadırlar. Rant kollamanın; tarife kollama, lisans kollama, kota kollama, monopol imtiyazı kollama, teşvik kollama gibi değişik türleri mevcuttur.

Teşvik kollama, devletten çeşitli türde teşvik elde etmek için yapılan her türlü lobicilik faaliyetlerini ifade etmektedir. Teşvik kollamacılık faaliyetlerinde genellikle iki ve bazan üç taraf sözkonusu olmaktadır. Bunlar; devlet, bireyler ya da çıkar ve baskı grupları ve teşvik alınmasında aracılık eden kişiler ve/veya kurumlardır.

Teşvik kollamacılık olayında birinci taraf teşvik veren ya da dağıtan «Devlet»tir. «Merkezi Devlet», teşvikleri genellikle merkezi bir kurum tarafından dağıtmaktadır. Bireysel ya da kurumsal olarak devletten teşvik elde etmeye çalışanlar teşvik kollamacılık olayında ikinci kesimi oluşturmaktadır. Bazen bireyler, bir örgüt ya da kurum kanalıyla değil kişisel çaba ve gayretleri ile bir teşvik elde etmeye çalışabilirler. Bu türde faaliyetleri bireysel teşvik kollama olarak adlandırmak mümkündür.

Bazen de ortak menfaatleri etrafında birleşen bazı kimseler oluşturdukları bir kurum aracılığıyla devletten bir teşvik elde etmeye çalışabilirler. Bu ikinci türde faaliyetler ise kurumsal teşvik kollama olarak adlandırılabilir. Bu tür teşvik kollamacılık yapanlar çıkar ve baskı grupları olarak adlandırılır. Siyasal süreçte çıkar ve baskı gruplarının egemenliği demokrasinin yozlaşması anlamına gelir. Çağdaş demokrasilerde halkın kendi seçtiği

temsilcileri çıkar ve baskı gruplarının etkisi altında kalabilmekte ve o kesimlerin çıkarlarına hizmet eden kimseler haline gelebilmektedirler. Bunun da ötesinde çıkar ve baskı grupları çoğunlukla zengin kimselerin oluşturdukları kurumlar olduğundan bunlar daha başlangıçta kendi çıkarlarına uygun kimselerin parlamentoya seçilmesi ve kendilerine daha sonra kanun simsarlığı yapmaları için çaba sarfedebilirler.

Siyasal karar alma sürecinde halk yerine ekonomik çıkar ve baskı gruplarının egemenliği «Plütokrazi» (4) olarak adlandırılabilir. Plütokratlar (zengin ve nüfuz sahibi kimseler), demokrasilerde birtakım zengin klüpleri ve dernekleri, kamu yararına çalışan gönüllü kuruluşlar, kâr amacı gütmeyen özel kuruluşlar, mesleki teşekküller (ticaret ve sanayi odaları, v.b.) işveren sendikaları ve benzeri şekillerde örgütlenirler. Bu birliklerin oluşturulması

(4) Demokrasi kelimesi, etimolojik kökeni itibarıyla Eski Yunancadaki «Demos» (Halk) ve «Kratos» (İktidar) kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Demoskratos kısaca, «halkın iktidarı» ve «halkın egemenliği» demektir. Ancak Eski Yunan siyasi ve iktisadi düşüncesinin ortaya çıkmasından günümüze değin Demokrasi hep bir «fantasma» olma (gerçekte olmadığı halde var gibi görünme) özelliğini korumuştur. Eski Yunan'daki bazı düşünürler bu fantasmayı «Plutoskratos» olarak adlandırmışlardır. Plutoskratos ya da «Plütokrazi», kısaca zenginlerin ve güçlülerin siyasal yaşama ve yönetime egemen olmaları demektir. Plütokrazi kelimesi Eski Yunancadaki «Plutos» (Zenginlerin) ve «Kratos» (İktidar) kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Plutoskratos kısaca zenginlerin ya da çıkar ve baskı gruplarının egemenliği olarak adlandırılabilir.

nın temel amacı, siyasal iktidarı, bürokrasiyi, basın ve kamuoyunu kendi çıkarları doğrultusunda etkilemektir.

Çıkar ve baskı gruplarının siyasal karar alma sürecindeki temel fonksiyonları «lobicilik»tir. Çıkar ve baskı grupları başlıca iki şekilde lobicilik yaparlar:

- Seçim öncesinde bir siyasal partiye parasal ve diğer şekillerde yardımda bulunurlar. «Seçim Kampanyası Finansmanı» olarak adlandırılan bu birinci yöntemde, çıkar ve baskı grupları seçim sonrasında, destekledikleri partinin iktidarı kazanması halinde iktidar üzerinde etkili olmaya çalışarak çıkar ve rant sağlamaya çalışırlar.

- Çıkar ve baskı grupları, seçim sonrasında bazı milletvekillerinin parlamentoda kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesini sağlamaya çalışırlar. İngilizce «Influence Peddling» olarak adlandırılan bu ikinci yöntemde, bir milletvekili veya bürokratin özel kişi ve kurumlar lehine bir tür «gezginlik» yaparak diğer milletvekilleri ve bürokratları etkilemesi sözkonusudur. Çıkar ve baskı grupları, gezgincilerin özellikle nüfuzlu, sözü geçen ve iş bitiren kimseler olmasına özen gösterirler.

Plütokrazi'nin teşvik kollamacılık faaliyetlerinde siyasal iktidarı ve bürokrasiyi etkileme sürecini bir şema yardımıyla açıklamak mümkündür (bkz.: Şekil 1). Plütokratlar, siyasal iktidarı ve bürokrasiyi etkilemede çeşitli yöntemleri kullanırlar. Bu yöntemlerden birisi yukarıda belirttiğimiz gibi seçim öncesinde siyasal partilere yapılan parasal yardımlardır. «Kaz gelecek yer-

den tavuk esirgenmez» atasözünün ifade ettiği gibi plütokratlar seçimi kazanacaklarını ümit ettikleri ya da seçimi kazanmalarını istedikleri partilere parasal yardımda bulunabilirler. Seçimi, destekledikleri partinin kazanması halinde çeşitli şekillerde devletten rant kollayabilirler. Teşvik kollama bunlardan sadece birisidir.

Çıkar ve baskı gruplarının siyasal iktidar ve bürokrasiyi etkileme yöntemlerinden birisi de çeşitli raporlar ve araştırmalar hazırlamak, seminerler ve sempozyumlar düzenlemek suretiyle teşvik elde etmeye çalışmalarıdır. Bu yöntem «İkna Etme» olarak adlandırılmaktadır. Bu tür faaliyetler pekala teşvik elde etme konusunda başarılı sonuçlar verebilmektedir.

Bir başka yöntem «lobicilik ve kanun simsarlığı»dır. Ekonomik çıkar ve baskı grupları; hükümet üyeleri, yasa organı üyeleri ve bürokratlarla gizli görüşmeler yaparak kendi çıkarları doğrultusunda yasal düzenlemeler yapılmasını sağlayabilirler. «Lobicilik» ya da «kanun simsarlığı» yapanlar milletvekilleri, bürokratlar, profesyonel yöneticiler v.b. kimseler olabilir.

Teşvik kollamacılıkta «tehdit» ve «şantaj» gibi yöntemlere de başvurulabilir. Siyasal iktidarı bir dahaki seçimlerde desteklememe tehdidinde bulunma, bir başka siyasal partiyi destekleme tehdidinde bulunma veya medya yoluyla siyasal iktidarı yıpratmaya çalışma tehdidinde bulunma sözkonusu olabilir. Ayrıca, hükümetin çalışmalarını baltalama ve köstekleme, yani «sabetaj» da sözkonusu olabilir.

Şüphesiz ekonomik gücü elinde

ŞEKİL 1
Plütokrasi ve Teşvik Kollamacılık
 (Şematik Olarak)

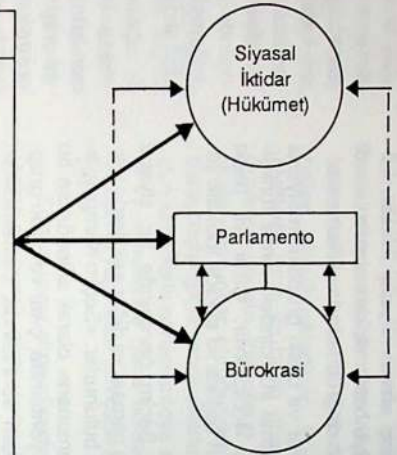
PLÜTOKRASİ
 (EKONOMİK ÇIKAR VE
 BASKI GRUPLARI)

- Özel şirket ve holdingler
- İşveren sendikaları
- Odalar (ticaret, sanayi, ziraat odaları ve diğer mesleki birlikler)
- Dernekler
- Medya

SIYASAL İKTİDARI VE BÜROKRASİYİ ETKİLEME SÜRECİ

Etkileme ve Baskı Yöntemleri

- Lobicilik
- Kanun Simsarlığı
- Gezginçilik
- Seçim kampanyası yardımları (partilere parasal destek)
- Tehdit
- Sabotaj
- Rüşvet
- İkna (rapor-araştırma hazırlama, seminer-sempozyum düzenleme vs.)

bulunduran önemli bir çıkar grubu da medya'dır. Medya, siyasal iktidar ve bürokrasi üzerinde etkili olmaya çalışarak bizzat kendisine veya aracılık yaparak bazı kesimlere teşvikler ve diğer türde rantlar sağlanmasında etkili olabilir.

Nihayet teşvik kollama yöntemlerinden birisi de rüşvettir. Plütokratlar ve teşvik kollayan kişi ve gruplar bazı milletvekillerine, bürokratlara rüşvetler teklif ederek teşvik elde etmeye çalışabilirler.

IV – SONUÇ VE ÖNERİLER

«(Teşviklerle ilgili) kanunlar ne kadar fazla ise yolsuzluk o kadar fazla olur.» (5).

Tacitus

«(Teşviklerle ilgili) kanunların ve diğer mevzuatın fazla olması halinde hırsızların ve soyguncuların sayısı da artacaktır.» (6).

Lao – Tzu

Bu araştırmanın sonucu ve vermek istediğimiz mesaj çalışmanın hemen başında liberal düşünür Benjamin Constant'ın ifadelerinde açık bir şekilde yer almaktadır: «Teşvikler kötü ve yararsız değildir, ama tehlikelidir.»

Çalışmamızda ele aldığımız gibi, ekonomik teşvik politikası başlıca şu nedenlerden dolayı gereklidir:

- Bölgesel dengesizlikler ve geri kalmış yörelerin kalkındırılması,
- Küreselleşme ve uluslararası rekabet gerçeği karşısında sanayinin

rekabet gücünün korunması ve güçlendirilmesi,

- Üretimin, yatırımın ve ihracata yapılacak destek ve yardımlarla ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması.

Bu temel faktörler dışında başka amaçlar için de teşvik politikası uygulanabilir. Teşvikler, tekrar belirtelim ki, makro ve mikro ekonomik hedefleri gerçekleştirmede önemli bir iktisat politikası vazifesi görebilir. Ancak, teşvik politikasından istenilen etkinliğin ve başarının elde edilmesi iyi bir teşvik politikası ve mevzuatı oluşturulmasına bağlıdır. Aksi takdirde teşvikler kamusal hırsızlığın kaynağı durumuna gelebilirler. Kötü ve haksız işleyen bir teşvik sistemi ister istemez lüpfülerin sayılarını ve güçlerini artırabilir.

İyi bir teşvik politikası oluşturulması konusunda dikkate alınması gerekli hususlar ve yapılması gerekli düzenlemeleri şu şekilde özetleyebiliriz:

- Teşvikler, piyasa ekonomisinin geliştirilmesi, güçlendirilmesi ve ona

(5) M.Ö. 130 – 55 yılları arasında yaşadığı sanılan Tacitus'un bu güzel sözünün İngilizce orijinal şekli şu şekildedir: «The more corrupt the state, the more numerous the laws». Parantez içindeki «teşviklerle ilgili» ifadesi tarafımızdan eklenmiştir. Her ne amaçla olursa olsun kanunların sayısının fazla olması bize göre de hırsızlık ve yolsuzlukları artırabilir. Zira bunun anlamı güçlülerin ve birçok kesimin lobicilik yaparak kendi çıkarlarına uygun kanunlar yürürlüğe koydukları anlamına gelir.

(6) M.S. 531 – 604 yılları arasında yaşadığı sanılan Lao – Tzu'nun sözü de Tacitus'un sözünden anlam itibarıyla farklı değildir: «The greater the number of laws and enactments, the more thieves and robbers there will be».

işlerlik kazandırılması amaçları doğrultusunda uygulanmalıdır.

- Teşvik türleri piyasa ekonomisinin gelişmesini sağlayacak şekilde belirlenmelidir. Teşviklerin türleri mümkün olduğu ölçüde az sayıda, fakat etkinliği yüksek olmalıdır. Aynı ve/veya karşılıksız nakdî teşvikler yerine vergisel garantiler, garanti teşvikleri vb. teşvik türlerine önem verilmelidir.

- Teşvik politikasının uygulanması, izlenmesi ve denetlenmesi ile ilgili bağımsız bir kurum oluşturulmalıdır. Teşviklerle ilgili yetki ve sorumluluklar bu bağımsız kurum bünyesinde toplanmalıdır.

- Teşviklerin tek bir mevzuat içerisinde toplanması önem taşımaktadır. Sektörlere sağlanacak teşviklerle ilgili esaslar bu mevzuatta toplanmalıdır. Teşviklerin uygulama süresi açık bir şekilde belirlenmeli ve bu suretle yatırımcı ve işletmecilere güvence verilmelidir. Kısaca teşvik politikası sık sık değiştirilmemeli ve kalıcı olmalıdır. «Kalıcı» derken, teşviklerin hiç sona ermeyecek şekilde sürekli olması kastedilmemektedir. Aksine teşvikler sektörlerin gelişmesiyle birlikte kaldırılmalıdır.

- Teşvikler ekonomik kalkınmada öncelikli sektörler için verilmelidir. Bunun için sektör önceliklerinin tespiti gereklidir.

- Teşvikler ekonomik kalkınmada öncelikli bölgelere verilmelidir. Bunun için bölge önceliklerinin tespiti gereklidir.

- Teşvikler piyasa ekonomisinde rekabeti geliştirici ve destekleyici ol-

malıdır. Üretim aşamasında verilen teşvikler maliyet düşürücü bir etki göstereceğinden özellikle dış rekabet gücünü artırır.

- Teşvik mevzuatı açık, net ve anlaşılır olmalıdır. Teşvikleri uygulamakla görevli kurumun şeffaf olması, başvuru şartları ve başvuruları kabul etme kriterleri önceden tespit edilmeli ve açıklanmalıdır.

- Teşvik türleri kadar hangi aşamada verildikleri de önemlidir. Teşvikler öncelikle üretim, yatırım ve işletme aşamasında verilmelidir. Bu aşamada verilen teşvik eğer izlenirse ve denetlenirse ekonomik büyüme ve kalkınmada yararlı olur. İhracata verilen teşvik, yatırım ve işletme teşviklerinden farklı olarak nihai aşamada verilen bir teşviktir. İhracat teşviklerinin –özellikle nakdî halde verilenlerin– ekonomide tekrar yatırımlara yönelmesi kesin değildir. Bu açıdan teşvik politikasında, yatırım ve işletme teşvikleri ihracat teşviklerinden daha ağırlıklı ve kapsamlı olmalıdır.

- Teşvikler ekonomide kaynakların daha etkin ve verimli olarak kullanılacağı sektörler ve bölgelere öncelikli verilmelidir.

- Teşviklerin finansman kaynakları sağlam ve yeterli olmalıdır. Teşviklerin verilmesinde bürokrasi ve kırtasiyecilik en aza indirilmelidir.

- Teşvikler teknolojik gelişmeyi ve teknik buluşları uyarıcı olmalıdır. Geleceği olan bazı kilit sektörlerde AR-GE teşvikleri önem taşımaktadır.

- Dünyadaki gelişmeleri yakından izleyen ve küreselleşme olgusu-

nu dikkate alan bir teşvik politikası oluşturulmalıdır.

● Teşvikler esasen bir transfer harcamasıdır. Teşvikler, vergi olarak ödenen paraların belirli sektörlerle ve bölgelere transferinden başka bir şey değildir. Teşviklerin amaçları doğrultusunda kullanılmaması vergi bilinci ve vergi ahlaki üzerinde olumsuz etkilerde bulunabilir. Bu nedenle teşvikler sonuçta savurganlığa, israfa ve hırsızlığa dönüşmemelidir.

● Teşviklerin toplam maliyeti makul ve kabul edilebilir sınırlar içinde olmalıdır. Teşviklerin bütçe maliyeti, toplam kamu harcamalarının ve GSMH'nin belirli ve makul bir oranı olmalıdır.

● Sektörler teşvikler ile belirlenen süre içerisinde uluslararası rekabete karşı korunmalıdır. Bunun ötesinde korumacılığın sürdürülmesi doğru değildir.

● Teşvikler bazı sanayilerde yenileme ve atılım yatırımlarını da desteklemelidir.

● Teşvikler ölçek ekonomilerinin sözkonusu olduğu sektörlerde önem taşımaktadır. Bu sektörlerde birim başına maliyetlerin az olduğu bilinmektedir. Bu yüzden ölçek ekonomilerini dikkate alan bir teşvik politikası uygulanmalıdır.

KAYNAKLAR

AKTAN, Coşkun Can; «Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi», İstanbul, AFA Yayınları, 1992.

AKTAN, Coşkun Can; «Politikada Rent Kollama», Amme İdaresi Dergisi, Aralık 1993.

AKTAN, Coşkun Can ve Aytaç Eker (Yay. Haz. ve Der.); «Politik Yozlaşma ve Rent Kollama», Ankara, TAKAV Matbaası, 1994.

ANDERSON, Terry ve Peter Hill; «The Birth of Transfer Society», Standford: Hoover Ins. Press, 1980.

BUCHANAN, James M.; Robert D. Tollison ve Gordon Tullock; «Toward A Theory of the Rent Seeking Society», Texas A - M University Press, 1980.

COLANDER, David; «Neoclassical Political Economy», The Analysis of Rent Seeking and DUP Activities, Cambridge: Ballinger Publ. 1984.

DORN, J. A.; «Introduction: The Transfer Society», The Cato Journal, Vol. 6, No: 1, 1986, ss. 1 - 17.

PEKİN, Tefik; «Teşvik Tedbiri Olarak Sübvansiyonlar ve İşletme Kararları Üzerindeki Etkileri», Bornova, E.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları, No. 202, 1974.

ROWLEY, Charles; Robert Tollison ve Gordon Tullock; «The Political Economy of Rent - Seeking», Boston: Kluwer Academic Pub., 1988.

TOLLISON, Robert; «Rent - Seeking: A Survey», Kyklos, Vol. 35, 1982, ss. 575 - 576.

TÜRK, İsmail; «İktisadi Gayeli Mali Yardımlar», Ankara 1957.

TÜSİAD; «21. Yüzyıla Doğru Türkiye», Geleceğe Dönük Bir Atılım Stratejisi, 3. Bölüm, İstanbul 1992.

TÜSİAD; «Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları», (Hazırlayan: Coşkun Can Aktan), İstanbul 1992.

-
- ◆ Kötü menfaat kayıtlarından tertemiz olmak, her çeşit fedakârlığa azamî derecede hazır bulunmak, her ülkünün temel yapısıdır.

En değerli kâr ortaklarımızdan biri.

Nesli tehdit altında olan Kral Tacı, ÷lkemizin korunması gereken doğal zenginliklerinden biri. Garanti, gelirinin bir bölümüyle, bitki türlerinin de korunması için çalışmalar yapan Doğal Hayatı Koruma Derneęi'nin projelerini destekliyor.

GARANTİ

Sermaye Piyasası

Doç. Dr. MEHMET BOLAK

Özelleştirme ya da Özelleştirmeme: İşte Bütün Mesele

GEÇTİĞİMİZ ayın gündemindeki en önemli konu «Özelleştirme» olmuştur. Hükümet ortakları arasında yaşanan imza krizi, koalisyonun sarsılmasına yol açmış, karşılıklı restleşmelerle geçen günler, koalisyon dağıldı – dağılacak beklentilerini yaratmıştır. Dışişleri Bakanı Sayın Mümtaz Soysal'ın, özelleştirme konusu ile demokratikleşme konusu arasında ilişki kurması ve her iki kanun tasarısı birlikte meclise getirilmedikçe imzasını atmayacağı şeklindeki tavrı, buna karşılık olarak Başbakan Sayın Tansu Çiller'in özelleştirme yasa tasarısını DYP teklifi olarak meclise getirme girişimi, sonuçta hükümetin iki kanadının da karşılıklı tavizlerle ortak müşterekte anlaşmaları ile sonuçlanmıştır. Özelleştirme konusu meclise hükümet tasarısı olarak geldikten sonra, ANAP'lıların birtakım değişiklik önermeleri de DYP'lilerin desteğiyle kabul edilmiş, Özelleştirme Kanunu'nun maddeleri teker teker ele alınıp kabul edilmeye başlanmıştır.

Ay boyunca özelleştirme konusuyla ilgilenenler sadece siyasiler olmamış, bu konu gazete ve televizyonlar aracılığıyla kamuoyunun da bir numaralı gündem maddesi haline gelmiştir. Özelleştirme başlarsa bütün sorunların çözüleceği, Türkiye'nin kurtulacağı mesajı halka iletmeye çalışılmış, bunu engelleyen de Mümtaz Soysal olduğu vurgulanmıştır. Oysa Mümtaz Soysal'ın bugüne kadar verdiği özelleştirme mücadelesinin ardında, kamuya ait değerlerin yok pahasına bazı kişilere peşkeş çekilmesinin, plansız programsız özelleştirmeye gidilmesinin önlenmesi yatmaktadır. Nitekim daha önce yapılmış bazı özelleştirme denemelerinin amacına ulaşmamış ve başarısızlıkla sonuçlanmış olduğu bilinmektedir. Bundan sonrakilerin daha başarılı olabilmesi için ayakları yere sağlam basacak dört dörtlük bir yasaya ihtiyaç vardır.

Borsa kesiminde de özelleştirme yasaının kabul edilmesiyle birlikte indeksin hızla yükseleceği, kamu kağıtları başta olmak üzere bütün hisselerin değer kazanacağı beklentisi vardır. Nitekim, konuyla ilgili olumlu bir gelişme olduğunda fiyatlar yükselmiş, ufak bir pürüz çıktığında ise fiyatların hızla düştüğü gözlenmiştir. Hantallaşmış ve verimsiz hale gelmiş Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin özelleştirilmeleri halinde uzun dönemde daha gerçekçi istihdam politikaları izleneceği, daha verimli üretim yöntemleri kullanılabileceği, devlet bütçesi üzerindeki yüklerin hafifleyebileceği kuşkusuzdur. Ancak bu söylenenlerin, sihirli bir değnek değmişçesine hemen gerçekleşmeyeceği de açıktır. Tam aksine, özelleştirilecek şirketlerde ilk zamanlarda büyük sorunlar olacağı, toplu olarak işten çıkarmaların gerçekleşeceği, yüklü kıdem tazminatlarının gündeme geleceği, özelleştirmeyi cazip kılmak için kârlı gösterilmeye çalışılan bazı şirketlerin büyük zararlar açıklayacağı beklenmelidir. Ayrıca, özelleştirme dolayısıyla hisse senedi arzının artması da fiyatlar üzerinde olumsuz etki yaratabilecektir. Bu nedenle hisse fiyatlarının özelleştirme konusuna gösterdikleri kısa dönemli ve şiddetli tepkiyi spekülatif kabul etmek gerekmektedir. Özelleştirmenin yararına inanan yatırımcıların özelleştirilmesi beklenen şirketlerin hisselerine yapılacak yatırımı uzun vadeli bir yatırım olarak değerlendirmeleri ve günlük gelişmelere göre alım - satım kararı vermemelerinde yarar vardır. Özelleştirme ile hiç ilgisi olmayan bazı kârlı şirketlerin hisselerinin ise özelleştirme konusunda duyulan olumsuz haberler sonrasında neden hızla değer ettiklerini anlamamanın imkânı yoktur.

Borsanın Ekim ayında dalgalanmalar göstermesi ve tökezlemesinde, özelleştirme konusundaki gelişmelerin yanında, yıl sonu yaklaşırken dövizde başlayan kırdanma ve hazinenin 3 aylıklardan sonra, 6 aylık net dönem faizi % 49 (yıllık bileşik % 122) olan bonoları da halka arzetmeye başlamış olması etkili olmuştur. Böylece son aylardaki rakipsizlikten sonra borsa yeniden faiz ve döviz rekabetiyle karşı karşıya gelmiştir. Sonuç olarak «28 Ekim 1994, Cuma» günü kapanış fiyatları itibariyle Borsa Bileşik İndeksi 25.147,64 olmuş, Eylül ayı sonuna göre % 6.25 oranında gerileme göstermiştir. Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi İndeksi ise bu ay bileşik indekse nazaran daha iyi bir performans göstermiş ve yine «28 Ekim 1994, Cuma» günü kapanış fiyatları itibariyle % 3.23 gerileyerek 66.413,15 puana inmiştir. İndekste 40 hisseden sadece 9'u ay içinde değer kazanırken, 30 tanesi değer kaybetmiş, Arçelik'in fiyatı ise sabit kalmıştır. Değer kazanan hisseler, Siemens (% 22.95), Yasaş (% 18.00), Erdemir (% 16.67), Marshall (% 13.92), Çimsa (% 8.05), Koç Holding (% 7.14), Migros (% 6.67), Petrol Ofisi (% 3.51) ve Koç Yatırım (% 2.04) şeklinde sıralanırken; % 20'den fazla değer kaybeden hisseler de, Makina Takım (% 37.11), Pınar Süt (% 29.25), İzmir Demir Çelik (% 26.72), Hektaş (% 25.00), Yapı Kredi Bankası (% 23.02), Döktaş (% 22.81), Çukurova Elektrik (% 20.88) ve Otosan (% 20.00) olmuşlardır.

Diğer hisseler arasında da Tat Konserve (% 21.43), Tofaş Oto Fabrikaları (% 12.24), T. Garanti Bankası (% 7.69) ve Tire Kutsan (% 2.22) düşük oranda değer kazanırlarken; Milliyet (% 33.33), Transtürk Holding (% 31.71), Sabah Yayıncılık

(% 31.43), Emsan Beşyıldız (% 29.82), Vestel (% 27.28), Ege Endüstri (% 23.53), Tofaş Oto Ticaret (% 23.21), Doğan Holding (% 23.02) ve Altınyıldız (% 20.21), yatırımcılarına % 20'nin üzerinde zarar ettirmişlerdir.

Şirket Haberleri

Ekim ayında 9 şirket tarafından sermaye artırımına gidilmiştir. Yapılan bu sermaye artırımları «Tablo 1»de verilmiştir.

TABLO 1
Ekim Ayında Sermaye Artırımları
(Milyon TL)

Şirket	Önceki Sermaye	Bedelli	%	Bedelsiz	%	Yeni Sermaye
Çimentaş	72.000	27.000	37.50	144.000	200.00	243.000
Doğusan	22.000	22.000	100.00	15.000	68.18	59.000
Ege Bira	201.600	-	-	483.840	240.00	685.440
Ege Seramik	150.000	105.000	70.00	45.000	30.00	300.000
Kent Gıda	45.000	45.000	100.00	45.000	100.00	135.000
Net Holding	267.150	232.850	87.16	37.401	14.00	537.401
Pınar Su	11.000	11.000	100.00	11.000	100.00	33.000
Polylen	75.000	50.000	66.67	25.000	33.33	150.000
Raks	144.000	57.600	40.00	57.600	40.00	259.200

Tablo'daki şirketlerden Polylen'de rüçhan hakları kullanılmış, ancak bedelsiz hisselerin dağıtımı henüz yapılmamıştır. Çimentaş'ın sermaye artırımında mevcut ortakların rüçhan hakkı kullanımı kısıtlanmış, bedelli artırımını temsil eden hisse senetleri yurt dışında yerleşik kurumsal yatırımcı, aracı kurum ve fon yöneticilerine tahsisli olarak blok satış yöntemiyle satılmıştır. Net Holding'in sermaye artırımında, nakit olarak artırılan 232 milyar 850 milyon liranın 99 milyar 275 milyon liralık kısmı için rüçhan hakkı kısıtlanmış ve borsada oluşan fiyatla halka arzedilmiştir. Raks'ın sermaye artırımında da mevcut ortakların rüçhan hakkı kullanımı tümüyle kısıtlanarak, bedelli artırımını temsil eden hisseler S.G. Warburg Securities Ltd.'e tahsisli olarak satılmıştır. Çimentaş ve Raks'da uygulanan yöntemler yabancı kurumsal yatırımcılara açılmada iyi birer örnek teşkil etmiştir.

- ◆ Koyunu kurdun elinden kurtaran çoban, koyuna göre kurtarıcı, kurda göre ise özgürlüğüne engel olan bir kimsedir. Demek ki, koyun ile kurdun özgürlük deyince söylemek istedikleri şeyler birbirlerinden değişiklerdir.

Ay içinde İhlas Holding'in kayıtlı sermaye tavanı 225 milyar liradan 1.5 trilyon liraya, Kepez Elektrik'in kayıtlı sermaye tavanı 160 milyar liradan 1 trilyon liraya ve Lüks Kadife'nin kayıtlı sermaye tavanı da 10 milyar liradan 150 milyar liraya yükselmiştir. Halka açılan şirketlere de her ay yenileri eklenmeye devam etmektedir. Ekim ayında Merko Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş. hisse senetleri 5.000 TL, Viking Kâğıt ve Selüloz A.Ş. hisse senetleri ise 20.000 TL baz fiyatla borsada işlem görmeye başlamışlardır. Halka açılma kararı alan Halk Sigorta'nın hisseleri de Kasım ayında borsada işlem görmeye başlayacaklardır.

Dokuz Aylık Kârlar

Şirketlerin bağımsız denetimden geçmemiş 9 aylık mali tabloları borsaya iletilmiş ve bültenlerde yayınlanmıştır. «Tablo 2»de, örnek kütlemizde yer alan şirketlerden, Ekim ayı sonuna kadar mali tabloları Borsa bültenlerinde yayınlanmış olanların 9 aylık kâr rakamları geçen yılın aynı dönemiyle karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Tabloda yer alan 96 şirketin 13'ünün yılın ilk 9 ayında zarar ettikleri görülmektedir. Aynı şirketlerin sadece 3 tanesi geçen yılın ilk 9 ayını zararla kapatmışlar, bu şirketlerin her üçü de 94 yılının ilk 9 ayında kâr elde etmeyi başarmışlardır (Kav, Olmuksa, Petkim). Zarardaki şirket sayısındaki artışı bu yıl ekonomik koşullarda yaşanan olumsuz gelişmelerin bir sonucu olarak yorumlamak mümkünse de, toplu olarak değerlendirildiğinde, kârında önemli oranda artış gösteren çok sayıda şirket bulunduğu, ortalama olarak da enflasyon oranının üzerinde kâr artışı sağlanmış olduğu sonucuna varılabilmektedir. Nitekim bazı uç değerler hariç tutulduğunda, şirket kârlarındaki artış oranı ortalamasının % 168 mertebelerinde bulunduğu hesaplanabilmektedir. Yatırımcıların, kârlardaki artış oranlarının kısa süre içinde fiyatlara yansıtıldığını bilmelerinde yarar vardır.

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Hisse Senedi Fiyat İndeksi

(Ocak 1974 = 100)

AYLAR	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Ocak	297.38	493.05	1711.69	714.75	6793.38	8224.39	12953.90	10382.15	46499.72
Şubat	325.71	658.37	1465.45	822.11	7402.13	10950.59	9572.27	14056.56	43685.74
Marl	316.36	619.21	1351.48	923.62	6957.24	9793.56	11006.98	13455.69	36336.97
Nisan	305.68	613.09	917.93	1009.89	7054.56	8814.38	10128.12	20399.46	37260.41
Mayıs	304.85	833.54	1005.71	1334.72	8438.48	7932.99	9067.92	21856.16	40688.45
Haziran	306.66	1050.91	924.97	1745.24	7573.16	8275.36	12297.79	26303.88	52300.27
Temmuz	323.22	1709.16	927.28	1554.78	10664.47	7533.47	11754.44	24501.68	59216.98
Ağustos	360.80	2290.94	816.29	1716.64	10166.14	7950.10	11314.53	27193.90	69147.24
Eylül	394.62	2015.20	881.71	2673.32	10907.66	6913.80	10310.15	33729.97	68630.14
Ekim	384.48	1548.75	734.01	3486.07	10596.87	6835.47	9077.97	34444.97	66413.15
Kasım	406.68	1374.18	777.53	3241.70	6955.17	10214.39	9344.20	44519.48	
Aralık	438.99	1202.28	722.21	4940.99	6750.24	11048.39	9744.28	51099.56	

TABLO 2
9 Aylık Kârlar (Milyon TL)

Şirket	Kâr'94	Kâr'93	Şirket	Kâr'94	Kâr'93
Akal Teks.	205.359	175.241	Koç Yat.	292.795	131.722
Akçimento	351.284	74.683	Konya Çim.	197.222	92.868
Aksa	1.584.498	515.642	Kordsa	307.141	20.781
Alarko Hol.	223.591	81.379	Köytaş	5.075	4.565
Alarko San.	207.657	81.897	Kütahya P.	125.903	21.545
Altınyıldız	140.243	112.490	Makina T.	12.161	3.025
Anadolu Ç.	158.252	27.449	Mardin Çim.	244.775	91.511
Anadolu Sig.	195.469	180.213	Maret	33.845	11.848
Arçelik	537.000	933.000	Marm. Martı	22.090	8.746
Aselsan	156.611	81.796	Marshall	222.720	85.276
Aygaz	238.030	146.482	Metaş	282.482	230.001
Bağlaş	188.172	140.060	Migros	219.354	63.422
Bekoteknik	112.120	276.708	Milliyet	20.209	304.566
Bolu Çim.	191.685	32.796	Netaş	1.612.843	330.180
Brisa	439.534	95.600	Net Hold.	82.472	42.685
Bursa Çim.	360.112	104.744	Niğde Çim.	134.454	48.609
Çelik Hal.	25.793	15.223	Olmuksa	76.504	-10.594
Çimentaş	612.294	175.652	Otosan	202.440	538.292
Çimsa	446.502	157.015	Peg Prof.	6.195	97.873
Çukurova	-510.693	521.812	Petkim	903.162	-1.125.345
Denizli C.	103.623	10.052	Petrol Of.	2.764.097	667.546
Deva Hold.	-78.824	35.089	Pınar Et	69.599	12.284
Doğan Hold.	Veri Yok	Veri Yok	Pınar Su	13.064	3.690
Doğusan	-19.695	7	Pınar Süt	-45.777	53.116
Döktaş	127.076	85.907	Pınar Un	19.090	3.584
Ecz. İlaç	-213.530	51.851	Pimaş	-23.103	18.457
Ecz. Yat.	91.127	25.015	Raks Elektr.	149.756	55.341
Ege Bira	821.188	302.909	Sabah Yay.	87.572	130.027
Ege End.	Veri Yok	Veri Yok	Sarkuysan	318.409	80.780
Ege Gübre	56.805	56.805	Sun Elektro.	Veri Yok	Veri Yok
Ege Seramik	447.636	101.517	Tat Konserve	434.871	75.798
Emsan	21.187	13.215	Teletaş	-52.004	207.785
Enka Hold.	70.980	23.480	Tire Kut.	208.698	33.271
Erc. Bira	555.158	116.064	Tof. Oto Fab.	4.377.822	2.336.288
Erdemir	302.461	211.344	Tof. Oto Tic.	7.079	238.210
Finans F.K.	81.148	75.824	Trakya Cam	661.303	186.563
Gentaş	53.078	11.292	Transtürk H.	46.641	14.590
Good - Year	388.757	166.801	Turcas	291.304	166.470
Gübre Fab.	105.912	94.535	Tüpraş	-3.488.016	401.075
Güney Bira	215.583	61.900	T.D. Döküm	-41.680	168.710
Hektaş	-22.339	13.986	T. Siemens	Veri Yok	Veri Yok
İkt. Finan.	27.887	70.464	T. Şişe Cam	263.210	191.700
İntema	18.548	4.466	T. Tuborg	159.339	51.340
İzmir D.Ç.	222.764	85.648	Usaş	699.370	95.889
İzocam	113.286	67.392	Uşak Ser.	77.671	6.138
Kartonsan	451.217	107.279	Ünye Çim.	200.381	58.108
Kav	69.405	-4.980	Vakıf F.K.	94.554	83.823
Kelebek M.	36.648	16.423	Vestel	-231.953	11.035
Kepez Elek.	-158.915	100.635	Yasaş	175.115	47.645
Koç Hold.	2.410.562	742.155	Yünsa	-171.644	77.871

Sıra No.	Kuruluşun Adı	Kayıtlı Sermaye (Milyon TL)	Çıkarılmış Sermaye (Milyon TL)	Takvim Yılı Kâr (Net)			Dağıtılan Kâr Payı (%)			Piyasa Fiyatı (TL)			
				1991 (Milyon TL)	1992 (Milyon TL)	1993 (Milyon TL)	1991 (Net)	1992 (Net)	1993 (Net)	Eklm 1993	Ağustos 1994	Eylül 1994	Eklm 1994
1	AKÇİMENTO	150.000	84.856,3	48.795	87.500	131.034	30	50	75	15.750	59.000	63.000	58.000
2	ANADOLU CAM	250.000	108.000	30	16.847	44.731	-	15	25	4.950	12.000	12.750	12.500
3	ARÇELİK	8.000.000	2.500.000	367.714	588.565	1.118.954	143,60	77	100	19.000	15.000	10.500	10.500
4	BAGFAŞ	200.000	200.000	44.738	103.047	192.442	15	30	60	7.100	7.600	8.300	7.600
5	BOLU ÇİMENTO	600.000	601.021,52	32.534	55.787	52.219	41,70	28	13,25	2.525	5.600	6.100	5.500
6	BRISA	607.500	1.063.125	12.060	104.490	187.251	6	32,50	62	12.250	6.100	7.600	6.600
7	ÇELİK HALAT	2.000.000	174.960	9.319	22.875	18.606	20	40	30	9.300	4.500	5.300	4.750
8	ÇİMSA	200.000	56.160	37.433	101.528	245.957	32	85,50	220	35.500	78.000	87.000	94.000
9	ÇUKUROVA ELEKTRİK	1.500.000	500.000	202.004	514.857	590.165	80	100	120	11.250	8.500	9.100	7.200
10	DÖKTAŞ	250.000	150.000	34.476	63.764	124.386	56	67	90	13.250	16.000	14.250	11.000
11	ECZACIBAŞI YATIRIM	250.000	120.960	16.414	38.368	44.543	50	30	25	4.600	10.500	9.400	7.800
12	EGE BİRACILIK	3.150.000	685.440	96.459	220.582	383.386	500	100	100	37.000	115.000	105.000	26.500
13	EGE GÜBRE	108.000	54.000	(6.029)	16.971	37.198	-	5	50	5.900	7.800	8.700	7.400
14	EREGÜL DEMİR ÇELİK	2.500.000	6.336.000	762.738	693.214	421.849	40	40	9	3.800	7.200	3.000	3.500
15	GOOD-YEAR	360.000	237.388,89	50.587	79.925	271.504	25	60	120	19.750	15.500	16.000	14.750
18	GÜBRE FABRİKALARI	480.000	576.000	4.864	4.369	100.333	-	1	20	7.700	2.900	3.250	2.700
17	GÜNEY BİRACILIK	1.000.000	219.240	31.500	37.686	95.404	240	40	55	15.750	18.750	15.750	14.750
18	HEKTAŞ	600.000	240.000	5.492	11.931	17.693	19,15	20,25	16,85	3.150	1.625	2.000	1.500
19	İZMİR DEMİR ÇELİK	1.346.625	1.939.140	(16.305)	52.437	111.169	-	-	6,50	1.725	3.050	2.900	2.125
20	İZOCAM	450.000	175.000	42.259	50.780	113.750	87,50	75	75	11.500	9.800	10.100	8.100
21	KARTONSAN	540.000	270.000	22.012	48.428	186.437	20	30	60	12.750	18.750	21.500	19.500
22	KAV	62.400	62.400	722	(7.863)	1.400	12	-	-	4.450	14.500	15.750	14.750
23	KOÇ HOLDİNG	4.000.000	2.000.000	346.596	445.676	1.019.330	53,50	35	75	23.500	25.000	21.000	22.500
24	KOÇ YATIRIM	400.000	180.000	61.683	106.253	176.059	100	100	110	24.000	30.500	24.500	25.000
25	KORDSA	300.000	212.625	73.987	59.393	68.889	25	20	21,50	4.600	13.000	16.750	14.750
26	MAKİNA TAKIM	250.000	248.917,5	(5.801)	(11.406)	5.779	-	-	-	1.775	2.650	2.425	1.525
27	MARSHALL	1.250.000	276.000	16.875	53.315	95.732	42	61	55	10.000	7.200	7.900	9.000
28	MİGROS	100.000	100.000	11.205	40.933	82.728	37,50	100	210	120.000	80.000	75.000	80.000
29	OLMUĞSA	500.000	254.100	4.371	11.008	3.650	4	10	-	3.450	4.450	7.200	6.500
30	OTOSAN	2.500.000	880.000	100.254	221.932	743.845	90	114	400	60.000	15.000	11.750	9.400
31	PETROL OFİSİ	3.000.000	2.520.000	277.192	546.913	1.171.665	61,29	86,30	211,34	20.250	15.000	14.250	14.750
32	PINAR SÜT	72.900	72.900	2.913	8.895	68.734	9,74	27,88	136	19.500	6.900	10.600	7.500
33	SARKIYSAN	1.000.000	189.000	42.054	70.100	117.760	70	100	100	19.000	19.750	24.000	21.500
34	TELETAŞ	1.000.000	200.000	47.303	63.091	(5.653)	75	15	-	9.200	11.750	11.500	9.500
35	TÜRK DEMİR DÖKÜM	1.000.000	600.000	79.465	152.111	284.596	65	80	90	14.750	11.500	5.900	5.700
36	TÜRK SİEMENS	300.000	252.000	24.769	108.370	188.457	75	60	65	12.500	14.500	15.250	18.750
37	T. İŞ BANKASI -B-	-	30.000	477.147	843.397	2.516.752	74	41,66	108,93	40.500	23.500	32.500	27.000
38	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM	3.000.000	1.729.158	42.538	83.461	209.587	10	11	10	4.750	3.200	3.750	3.050
39	YAPİ KREDİ B.	-	3.780.000	483.806	509.333	66.041	54,12	40	27,80	4.650	4.400	3.150	2.425
40	YASAS	182.000	81.000	4.374	24.434	72.123	13	25	50	5.700	10.500	12.500	14.750

İnceleme

Yrd. Doç. Dr. MUHAMMET AKDIŞ

Liberal Ekonomi Düşüncesinin Çağdaş Yorumları ve Hayek'in Ekonomik Yaklaşımları

I — GİRİŞ

EKONOMİ ilminin kuruluşuna önderlik etmiş düşünürlerin temel yaklaşımlarını içeren liberal ekonomi politikaları belli bir dönem arka planında kalmış ve hatta kötülenmiş olmalarına rağmen, 1970'li yıllardan sonra, özellikle de sosyalist blok'un büyük bir çöküş sürecine girmesi ile birlikte yeniden dünya gündeminin ilk sıralarına tırmanmış bulunmaktadır.

Liberal ekonomi politikalarının bugün tekrar tartışılır hale gelmesinde, çeşitli iktisat düşünürleri ile birlikte, bu düşünürleri de belli derecelerde etkilemiş bulunan Friedrich August von Hayek'in büyük emek ve katkıları bulunmaktadır. Biz bu kısa incelememizde öncelikle liberal ekonomi düşüncesinin çağdaş yorumlarını özetle ele alacak ve sonra da Hayek'in

liberal ekonomi düşüncesine yaptığı katkıları ortaya koymaya çalışacağız.

II — LIBERAL EKONOMİ DÜŞÜNCESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Kelime anlamı ile liberalizm çok çeşitli anlamlara çekilebilen bir kavramdır. «Laissez-faire laissez-passer» deyiimi ile ifade edilen ve her alandaki tam serbestliği savunan fikirlerden, kısmen devlet müdahalesini içeren sosyal-demokrat modellere kadar pek çok düşüncenin tanımında kullanılmaktadır. O nedenle kısaca liberalizm kavramının anlamı üzerinde durmak yararlı olacaktır.

A. Liberalizm Kavramı ve Klasik Liberalizm

Liberal düşünce geleneğinin başlangıcını İngiltere'nin 1215 tarihli Mag-

na Carta'sına veya daha eskiye, Yunan Şehir Devletleri'ne kadar uzatanlar vardır. Ancak, genellikle kabul gören yaklaşım, liberalizmin John Locke'nin eserleriyle doğma devresine girdiği, 18. ve 19. yüzyılda gelişmesini tamamlayarak olgunlaştığıdır. Hayek, bu kavramın ilk defa iktisat ilminin de kurucusu sayılan Adam Smith tarafından kullanıldığını belirtmiştir (Yayla, 1993a: s. 144).

Ancak, yukarıda da işaret edildiği gibi, liberalizm kavramı çok çeşitli ve birbirinden farklı düşünceleri tanımlamak için kullanılır olmuştur. İlk çıkış ve açıklanış biçimleri ile zaman içindeki kullanımları farklı olan liberalizmi, «klasik liberalizm» ve «sosyal liberalizm» olarak ayırmak (Yayla, 1993a: s. 145), anlam kargaşalığını önlemek için gerekli olmaktadır. Ülkemizde kapsamı ve derinliği ile çok bilinçli olarak kullanılsa da sözü edilen kavram, liberalizmin tarihi oluşumuna da denk düşen, liberalizmin klasik cephesi ile ilgili olmaktadır. Bu anlamıyla klasik liberalizm, birinci boyutu ile tabii hukuk ve insan hakları teorisi ile sosyal sözleşme ve anayasacılık teorilerine dayanmakta; iktisadi boyutu ile ise, piyasa ekonomisi ve sözleşme özgürlüğüne olan inancı belirtmektedir (Erdoğan, 1993a: s. 19). İncelememizin kapsamı da bu çerçevede içindeki liberalizmi konu edinmektedir.

B. Tarihi Süreç İçerisinde Liberal Ekonomi Düşüncesi

Liberal iktisadi düşünce, mikro planda bireyi, makro planda ise tabii düzen ve serbest piyasa ekonomisini

esas almaktadır. Merkantilist ekonomik anlayışa tepki olarak doğan bu düşünce akımı 18. yüzyılın sonunda Fransa'da ve İngiltere'de ortaya çıkmıştır (Kazgan, 1984: s. 39). Sistemin ana sütunlarını oluşturan «tabii düzen», «piyasa» ve «birey» konuları; fizyokratlar, klasik iktisatçılar ve neo-klasik iktisatçılarla teorik temellerini oluşturmuş; neo-liberaller denilen çağdaş iktisadi akımların açıklamaları ile de güncel hale gelmiştir.

Ekonomik düşünce okullarının iktisadi liberalizmin kurumlaşmasına yaptıkları katkıları «klasik liberaller» ve «çağdaş liberaller» başlıkları altında inceleyebiliriz.

1 – Klasik Liberal Okullar ve Liberal İktisadi Düşünce

Liberal iktisadi düşünce ilk açıklamalarını klasik liberal iktisatçılar da diyebileceğimiz fizyokratlar, klasikler ve neo-klasiklerde bulmuştur. Bu iktisatçılar, liberal düşüncenin ekonomik boyutunu kısım kısım da olsa incelemiş ve ortaya koymuşlardır. Bugün çağdaş neo-liberal iktisatçılarca savunulan pek çok konunun da temelini atmışlardır.

Liberal iktisadi düşüncenin ilk adımı fizyokrat iktisadi düşüncenin tabii kanun felsefesi ile atılmıştır. Buna göre, bütün kainatta olduğu gibi, bunun bir parçasını teşkil eden toplum hayatında da ulaşılması gereken bir doğal düzen vardır. Bu düzen doğal kanunların yönetimindedir (Selik, 1974: s. 148). Doğal kanunların hâkim olduğu tabiat ise, daima yürürlükteki şartlar altında herkesin mutluluğunu maksii

mumlaştırması için gerekli olanı ortaya çıkarmaktadır. F. Quesnay (1694–1774)'ın Tabii Kanunu (Droit Naturel) başlığını taşıyan eseri ile bu konu şöyle ortaya konulmuştur (Kazgan, 1984: s. 48):

- a) Akılcı bireyler, kendi tatminlerini uzun dönemde maksimumlaştırmak amacıyla davranırlar.
- b) Tabii kanunlar, ideal bir hukuk düzeninde uygulandığında, toplumda maksimum toplumsal refahı sağlarlar.
- c) Eğer bu ikisine herkes boyun eğerse, toplumsal iktisadi süreç, düzenli birtakım kanunlara göre işler.

Liberal iktisadi düşüncenin kurumlaşmasında en büyük pay şüphesiz klasik iktisatçılara aittir. Klasik iktisatçılar ve bu arada iktisat biliminin ve klasik iktisadi düşüncenin babası sayılan Adam Smith; Quesnay'da ifadesini bulan «tabii kanun» felsefesinden önemli ölçüde etkilenmiş ve hatta tabii kanunların piyasaya olan yansımalarını anlatarak, bu kanunlara uyulduğunda toplumun kendiliğinden optimal biçimde işleyeceğine, milli servetin artacağına, bunun fertler arasında en iyi dağılımının sağlanacağına inanmıştır (Kazgan, 1984: s. 49). Özgür girişimciliği ise, düşüncesine temel almıştır.

Smith'e göre, ekonomik faaliyetlerin temel amacı ve saiki kişisel yararı en üst düzeye çıkarmaktır. Ancak, insanlar kendi menfaatleri peşinde koşarlarken, başkalarının yararlarına da hizmet etmektedirler. «Masamızdaki yemeği, köşe başındaki kasap, bakkal

veya fırıncının iyilik yapma arzularına değil, onların şahsi menfaat duygularına borçluyuzdur» (Smith, 1952: s. 7). Bu durumda, ekonomik faaliyetlerin temel sürükleyicisi «Homo Economicus» olmaktadır.

Homo Economicus saiklerle hareket eden insanı toplum yararına sürükleyen bir görünmeyen el (invisible hand) bulunmaktadır. Bu görünmeyen el, piyasaları düzenleyerek, insanları asla hayal etmedikleri bir maksat için çalıştırır ve toplum için en faydalı olacak istikamete yönlendirir (Gemahling, 1939: s. 132).

Liberal iktisadi düşüncüyü yeni açıklamaları ile mikro temellere oturtanlar neo–klasik iktisatçılar olmuşlardır. Bu iktisatçılar, klasik iktisadın temel ilkelerine bağlılıklarını koruyarak, klasik değer teorisi ve toplumsal ahenk yaklaşımı konularında yeni yorumlar getirmişlerdir (Ersoy, 1990: s. 243). Bireyi ve kişisel yararı daha ön plana çıkarmışlar ve klasik iktisatçıların objektif olarak sundukları bazı açıklamaları subjektif alanlara çekmişlerdir (Selik, 1974: s. 257).

Neo–klasikler de liberalizmin ve piyasanın üstünlüklerine inanmışlardır. Ancak, klasiklerden bir adım daha ileri giderek, bireyi ve bireysel faydayı ön plana çıkarmışlar; değer, fiyat, gelir, vergileme, denge gibi tüm iktisadi oluşumlardaki ferdi rolü ortaya koymuşlardır. Onlara göre, ekonomide toplumsal gruplar yoktur, sadece bireyler vardır. Mübadeleleri güçleştiren her türlü engel ortadan kalktığında, yani tam rekabet şartları olduğunda, toplumda herkes kendi bireysel mutluluğunun peşinden koşarak top-

lumsal refahın artmasına da katkı sağlamış olacaktır (Tekeoğlu, 1993: s. 137).

Fizyokratlar, klasikler ve neo-klasiklerle temel açıklamaları sunulan liberal ekonomik düşünceler, çağdaş liberal iktisatçılarla da zenginleştirilmiş ve güncel hale getirilmişlerdir. Bu iktisatçıların da katkıları, liberal iktisadi düşünceyi dünya gündemine taşımış bulunmaktadır.

2 – Çağdaş Liberal Okullar ve Liberal İktisadi Düşünce

Liberalizmin yeniden doğuşuna fikir alanında öncülük eden çağdaş liberal düşünce okullarının başlıcaları şunlardır:

- Chicago İktisat Okulu.
- Virginia Politik İktisat Okulu.
- Freiburg Okulu.
- Neo-Avusturya İktisat Okulu (Aktan, 1993: s. 20).

Bu düşünce okulları klasik liberal okullarca geliştirilmiş bulunan liberal iktisadi düşünceyi kısmen yeniden yorumlayarak tenkit edilen yönlerine yeni açıklamalar getirmişler ve dünyaya yeni liberal ekonomik reçeteler sunmuşlardır. Bu okulların ekonomik konulardaki düşünce ve önerileri kısaca şöyle özetlenebilir:

a) Chicago İktisat Okulu ve Liberal İktisadi Düşünce

Neo-liberalizmin günümüzdeki en önemli temsilcilerinden birisi Milton Friedman'dır. O'nun ve öğrencile-

rinin Chicago Üniversitesi bünyesinde yaptıkları çalışmalarından dolayı, görüş ve düşünceleri de bu isimle anılmaktadır.

Milton Friedman, klasik liberal düşünceye bağlı kalarak, klasik iktisatçılarda ifadesini bulmuş olan ve enflasyon olayının açıklamasında kullanılan «Miktar Teorisi»ni yeni bir anlayışla formüle etmiş ve parasal olayların enflasyon üzerindeki etkilerine dikkat çekmiştir. Tümü itibariyle laissez-faire düşüncesini savunmamakla birlikte, devlet faaliyetlerinin sınırlandırılması, ekonominin doğal işleyişine bırakılması, bireysel ve psikolojik beklentilerin ekonomik hayattaki büyük önemi üzerinde durmuştur. Friedman'ın ekonomik önerilerini şöylece sıralamak mümkündür:

- Devletin ekonomik hayat üzerindeki ayrıntılı müdahaleleri ortadan kaldırılmalıdır.
- Piyasanın işleyişini engelleyen ve yeni girişimlerin kurulması konusunda cesaret kırıcı olan sübvansiyonlara son verilmelidir.
- Enflasyonu kamçulamaktan ve daha önce hiç görülmemiş derecede yüksek bir istikrarsızlık meydana getirmekten başka bir yararı olmayan parasal reformlar, hükümetlerin inisiyatif kullanamayacakları sağlam esaslara bağlanmalıdır.
- Devletin sosyal güvenlik kurumları ve bu amaçla toplanan fonlar, derde derman olmaktan uzaklaşmıştır. Devlet bu işlerle uğraşmamalıdır.

- Destekleme alımlarına son verilmelidir.
- İthal kotaları ve ihracat kısıtlamaları kaldırılmalıdır.
- Genel fiyat ve ücret kontrollerine son verilmelidir.
- Belli işlerin ve mesleklerin ruhsat ile sınırlandırılması uygulamasından vazgeçilmelidir.
- Kamu toplu konut yapımı ve konut yapımını desteklemeye yönelik yardım programları iptal edilmelidir.
- Ulusal parkların, posta taşıma hizmetlerinin ve paralı otoyolların devlet mülkiyetinde olması ve işletilmesi devletçe yapılmalıdır.

Bunlarla birlikte devletin yapacağı işler de bulunmaktadır:

- Devlet teknik tekelleri engellemeli, ekonomik oyunun kurallarının uygulanmasını sağlamalı ve ihtilaflarda hakemlik yapmalı, rekabeti geliştirmeli, parasal çerçeveyi sağlamalı, kişilerce oluşturulan yardım derneklerine ek yardım vermelidir (Friedman, 1988: s. 65-68, 317-325).

Neo-liberal düşüncenin çağımızdaki güçlü temsilcisi Milton Friedman bu önerileri ile dikkatleri çekmiş ve liberal ekonomik düşüncenin ekonomik hayata getirdiği alternatifleri açıklamıştır. Friedman'ın başlıca katkısının, devlet müdahalesinin, özellikle para politikası alanında gerçekleşen müdahalelerin, ekonomik dengelerin bozulmasına, enflasyon veya deflas-

yon olayının ortaya çıkmasına sebep olduğunu, inceleme ve araştırmaları ile ortaya koyması (Friedman, 1980: s. 292-329) olduğu söylenebilir.

b) Virginia Politik İktisat Okulu ve Liberal Ekonomik Düşünce

İçinde yaşadığımız yüzyılda liberalizm diğer önemli bir katkısı ABD Virginia Eyaleti George Mason Üniversitesi bünyesinde toplanmış bulunan Virginia Politik İktisat Okulu sağlamıştır. Bu okulun kurucusu olarak kabul edilen James M. Buchanan'ın «Kamu Tercihi Teorisi» ve «Anayasal İktisat» düşünceleri büyük bir ilgi görmektedir.

Virginia Politik İktisat Okulu ve James Buchanan, devletin sürekli bir şekilde büyüdüğünü, bunun da ekonomik ve politik yozlaşmaları beraberinde getirdiğini belirtmektedir. Öte yandan, devletin büyümesi, devleti vatandaşların politik ve ekonomik hak ve özgürlüklerini de sınırlandırmaya yöneltmektedir. Bu nedenle, vatandaşların politik ve ekonomik alandaki hak ve özgürlüklerinin korunması için devletin hem politik ve hem de ekonomik hak ve yetkilerinin belirlenmesi ve sınırlandırılması gerekmektedir. Kamu tercihi iktisatçıları, «anayasal iktisat» adını verdikleri bir yeni disiplin içerisinde devletin güç ve yetkilerinin çerçevesini çizmeye ve sınırlarını ortaya koymaya çalışmaktadırlar (Aktan, 1993: s. 31).

İnsan aklının düşünebildiği en iyi yönetim biçiminin demokrasi olduğu bilinmektedir (Savaş, 1989: s. 1). An-

çak, demokrasinin bir rant paylaşımı haline gelmesi, piyasanın doğal işleyişini de bozmaktadır. İşte, anayasal iktisat akımı da, demokrasiden vazgeçilemeyeceğine göre, oyunun kurallarını değiştirmek ve politikayı bir rant kollama faaliyetinden kurtarmak gereği üzerinde durmaktadır. Rant kollama, özellikle piyasanın doğal işleyişinin bozulması, sorunun temelini oluşturmakta ve piyasalara işlerlik kazandırmak anayasal iktisatın da temel hedefleri arasında bulunmaktadır (Savaş, 1989: s. 49).

Bu durumda, anayasal iktisat akımının, klasik liberal iktisadi düşünce geleneğine bağlı kalarak, piyasanın doğal işleyişinin sağlanmasına yönelik çeşitli öneriler getirdiği ve özünde de doğal düzenin üstünlüklerini ortaya koymaya çalıştığı söylenebilecektir.

c) Freiburg Okulu ve Liberal İktisadi Düşünce

Freiburg Okulu, liberalizme katkı sağlamış bir diğer çağdaş liberal düşünce kurumu olarak bilinir. Almanya'da Freiburg Albert Ludwig Üniversitesi'nden Walter Eucken ve Franz Böhm'ün öncülüğünü yaptığı bir grup iktisatçı 1930'lu ve 1940'lı yıllarda serbest piyasa ekonomisi içinde tam rekabet kurumunun bir ordro-naturel (doğal düzen) olarak kendiliğinden var olmayıp, bir ordro-sosyal (sosyal düzen) olarak devlet tarafından organize edilmesi ve yasal kurumsal önlemlerle korunması gerektiğini savunmuşlardır (Aktan, 1993: s. 33-34).

Freiburg Okulunun liberalizme katkıları A. Müller-Armack'ın «sosyal piyasa ekonomisi» alanındaki çalışmaları ile hız kazanmıştır. Müller-Armack sosyal piyasa ekonomisini, klasik ekonomik liberalizm ile özgürlükçü sosyalizm arasında yer alan üçüncü bir yol ve yeni tipte bir sentez olarak görmektedir. Buna göre, sosyal piyasa ekonomisi iki tezden oluşmaktadır:

i) Çalışma ve başarı rekabeti, tüketici isteklerine daha iyi cevap vermek ve aynı zamanda sosyal gelişmenin temeli olmaktadır.

ii) Bu çalışma ve başarı rekabetinin düzenlenmesi ve geliştirilmesinin de temeli «sosyal dengeleme»dir. Zira sosyal dengeleme, özel mülkiyetin, özgür çalışma imkânlarının ve özgür girişimciliğin doğrudan ön koşulunu oluşturmaktadır.

Böylece piyasa ekonomisi, rekabet düzeni olarak korunmakta, ancak bu düzen sosyal açıdan dengelenmektedir. Bu iki unsurun yarattığı diyalektik süreç birlikte ele alındığında sistem canlı, dinamik ve gelişme yeteneğine sahip olmaktadır (Erkan, 1987: s. 110).

Görüldüğü gibi, Freiburg Okulu, sosyalist ekonomiler ile piyasa ekonomileri arasındaki bir orta yolu benimsemekte ve piyasa ekonomisinin birtakım haksız uygulamalarının olabileceğini kabul ederek, buna sosyal bir boyut getirilmesini savunmaktadır. Bu yönüyle de klasik liberal çizgiden ayrılmaktadır. Yani klasik liberalizmin, tabii düzen ve görünmeyen el ilkesinin optimal çözümler sunacağı düşünce-

sini reddetmektedir. Bu nedenle de, liberal ekonomik düşünceye katkı yapmaktan çok, liberal ekonomik düşüncenin bireyi ön plana çıkartan, tabii düzen ve piyasanın doğal işleyişinin önemine inanan açıklamalarından etkilmiş bir müdahaleci görüş görünümündedir.

d) Neo-Avusturya Okulu ve Liberal İktisadi Düşünce

Günümüzde neo-liberalizmin doğuşunda etkili olan liberal düşünce okulları arasında başta «Neo-Avusturya Okulu»nu belirtmek gerekir. Avusturya Okulu'nun temellerini Carl Menger, Friedrich von Wieser, Eugen von Böhm Bawerk ve Ludwig von Mises atmışlardır. Avusturya Okulu'nun günümüzdeki temsilcileri arasında F.A. von Hayek en başta yer almaktadır (Aktan, 1993: s. 23).

Bu okul bünyesindeki iktisatçılar, marjinal fayda açıklamaları ile (Menger), faizin bir «agio» olduğu açıklamaları ile (Bawerk), paranın değerinin gelirin marjinal faydasına bağlı olduğu açıklamaları ile (Wieser), neo-marjinalist açıklamaları ile (Mises), hep bireyciliği ön plana çıkarmış ve savunmuşlardır. Bireysel çıkarın, toplumsal çıkardan ayrı bir kavram olmadığını ve hatta bireysel çıkarın toplumsal çıkarın da azmilesmesine hizmet ettiğini kabul etmekle, liberal iktisadi düşünceye bağlı kalmışlardır.

Bu okulun çağımızdaki temsilcisi F. A. von Hayek'in liberal iktisadi düşünceye yaptıkları katkılar ise aşağıda incelenecektir.

III — LIBERAL EKONOMİ DÜŞÜNÇESİNİN ÇAĞDAŞ YORUMU VE HAYEK'İN EKONOMİK YAKLAŞIMLARI

Liberal ekonomi düşüncesi, iktisadın bilim olarak kuruluşundan başlayarak tarihi bir gelişme göstermiş olmakla birlikte 19. yüzyılın başından ve özellikle 1929 dünya ekonomik bunalımından sonra büyük eleştirilere maruz kalmış ve 1970'lere kadar kötülenmekten kurtulamamıştır. Ancak, liberal ekonomik düşüncenin gözden düşmeye başladığı yıllardan itibaren, bu düşünce sisteminin üstünlüklerini anlatan önemli bilim adamları olmuştur ve bunların en önemlisi de Friedrich Agust von Hayek (1899-1992)'tir.

Bu nedenle, Hayek'in siyaset ve sosyal bilimler alanındaki düşünceleri kadar, bu düşüncelerine de temel oluşturan ekonomik konulardaki düşünceleri büyük bir önem taşımakta ve liberal düşüncenin yeniden gündeme gelmesinde büyük bir paya sahip bulunmaktadır.

Biz Hayek'in düşünce çizgisini kısaca belirttikten sonra, ekonomik konulardaki düşünce ve önerilerini de özetleriyle ele alacağız.

A. Hayek'in Düşünce Çizgisi

Hayek, 8 Mayıs 1899'da Viyana'da doğdu. Üniversite yıllarında fabian sosyalist olan Hayek, özgür bir toplumun ilkelerini araştırıyordu. Viyana Üniversitesi'nde 1921 yılında Hukuk, 1923 yılında da Siyaset Bilimi dalında

olmak üzere iki doktora derecesi elde etti.

Bir yıl A.B.D.'de kaldıktan sonra tekrar Viyana'ya dönen Hayek, orada karşılaştığı Ludwig von Mises'le beş yıllık bir çalışma dönemi geçirdi. Bu dönem Hayek'in iktisadi konular üzerine eğildiği ve çalıştığı dönem olmuştur. İktisat ile ilgili konulardaki kitapları bu dönemi izlemektedir. Keynes ile Para Üzerine Deneme (Treatise on Money) adlı kitabındaki düşüncelerinin eleştirisi üzerine uzun tartışmalar yapmıştır.

Hayek, akademik kariyerinin ilk yirmi yılını teorik iktisatçı olarak geçirmiştir. O'nun tüm çalışmalarında iktisatçı yanı hissedilirse de, toplumsal sorunların anlaşılmasında ve açıklanmasında iktisadın tek başına yeterli olmadığı düşüncesi, O'nu siyaset felsefesi alanına yöneltmiştir. Hayek'in bundan sonraki çabası liberalizmi savunmak ve liberalizm karşıtı düşünceleri eleştirmek olmuştur (Yay, 1993a: s. 23–29).

Hayek'in çalışmalarını içeren 15 kitabın 5'i saf iktisat teorisi veya para teorisi ile ilgilidir. 9 kitap siyaset teorisi, hukuk, fikir tarihi ve 1 kitap psikoloji konularındadır. 10 broşürden 4'ü ekonomik teori ve politika, 5'i siyaset felsefesi ve 1'i siyasal sorun üzerinedir. 171 makale ve denemesinin ise yaklaşık 117 tanesi muhtelif ekonomik konuları içermektedir (Yayla, 1993a: s. 10–11).

Görüldüğü gibi, Hayek'in çalışmaları içinde ekonomik konular ağırlıklı bir yere sahip olmaktadır. Zaten 1974 yılında verilen Nobel Ekonomi Ödülü de bu ağırlığın hatırını taşımaktadır.

Ancak, Hayek'in siyaset felsefesi konusundaki çalışma ve görüşleri, ekonomi alanındaki düşüncelerine göre daha öne çıkmış bulunmaktadır. Bunun, Keynes'ci ekonominin belli bir dönemdeki üstünlüğüne bağlamak mümkündür. Ancak, özellikle 1970'li yıllardan sonra liberal ekonomi düşüncesinin yeniden parlaması ile birlikte Hayek'in ekonomik yaklaşımları da keşfe açılmış bulunmaktadır.

B. Liberal Ekonomi Düşüncesinin Yeniden Parlaması ve Hayek

Liberal ekonomi düşüncesinin ve bu arada Hayek'in ekonomik yaklaşımlarının yeniden popülerlik kazanmasında özellikle üç tarihi gelişme önemli rol oynamıştır (Yay, 1993b: s. 143).

Bu gelişmelerden ilki, kapitalist dünyanın ve 20. yüzyıl kapitalizminin ikinci büyük krizi olarak adlandırılan ve kitlelere 1973 petrol şoku ile birlikte yansıyan stagflasyon olgusudur. Bu yıllara gelinceye kadar hâkim iktisadi anlayış olan Keynes'ci açıklamalar; işsizliği azaltmak için genişletici maliye politikaları ile yatırımların artırılması gerektiğini, tam istihdam noktasına yaklaşıldığında, azalan verimler kanununun etkisi ile kısmen enflasyonun başlayabileceğini, tam istihdam noktasından sonra devam edilecek genişletici politikaların enflasyonist sonuç doğuracaklarını öngörüyordu. Bu açıklamalar içerisinde işsizlik ile enflasyon arasında bir trade-off bulunmakta, birinin azalması diğerinin artması sonucunu doğurmaktaydı. Her ikisinin de birlikte artması, ihtimal dahilinde görülmemişti. Ancak, 1970'li yıllardan

sonra görülen ve işsizlik ile enflasyonun bir arada artmasına neden olan politikalar, Keynes'çi iktisada duyulan ilgi ve güveni temelinden sarsarak, geleneksel klasik yaklaşımlara ve stagflasyon olgusunu öngören düşüncelerinin revaç bulmasına yol açtı. Hayek'in 1930'larda bu olguyu açıklamış olması da Hayek'i birdenbire gündeme getirdi.

Hayek'in düşüncelerinin yeniden önem kazanmasındaki ikinci büyük gelişme de, 1980'lerin başlarından itibaren başta İngiltere (1979) ve ABD (1980) olmak üzere Batılı ülkelerde liberal muhafazakâr partilerin iktidara gelmeleridir. Gerçi, bu gelişme, genişletici politikaların yol açtığı sorunların da bir sonucu idi. Ancak, liberal partilerin yeniden işbaşına gelmeleri ve devletin ekonomik hayattaki rolünü azaltıcı ve piyasayı güçlendirici bir dizi liberal uygulama başlatmaları (özelleştirme gibi), ekonomistlerin klasik liberal düşüncelere olan ilgilerini arttırmalarına ve bu konudaki önde gelen fikir adamlarını ve eserlerini hatırlamalarına sebep oldu.

Liberal ekonomi düşüncesinin ve bu arada Hayek'in yeniden ve daha etkili bir şekilde gündeme gelmesinin en önemli sebebi, merkezden planlamalı ve liberal ekonomi düşüncesi zıddı bir politika uygulayan Doğu Bloku ülkelerinin birbiri ardına bu sistemden kaçmalarını ve kaçış manzaralarının merkezi planlamanın ülkelere getirdiği ekonomik kaosu bütün dünyaya ibretle seyrettirmesiydi. Merkezi planlamalı ekonomilerin dramatik dağılıma süreçleri, liberal ekonomi düşüncesinin ve bu arada merkezi planlamanın getire-

ceği sonuçları önceden bildirmiş olan Hayek'in düşüncelerinin yeniden ve etkin bir şekilde tartışılmasına sebep olmuştur.

Bütün bu gelişmeler, liberal ekonomi düşüncesi ve bu düşünceye katkı yapan iktisatçıların birdenbire ilgi odağı haline gelmesine yol açmıştır. Bütün bir ömrünü liberal düşüncenin ihyasına hasretmiş olan Hayek'in bu iktisatçılar arasında büyük ve önemli bir yeri bulunmaktadır.

C. Hayek'in Temel Ekonomik Yaklaşımları ve Liberal Ekonomi Düşüncesine Yaptığı Katkılar

Hayek'in liberalizmi eksen alan temel ekonomik yaklaşımlarının diğer liberal ekonomik yaklaşımlara önemli bir üstünlüğü bulunmaktadır. Bu da Hayek'in, liberalist ekonomik yaklaşımları ve bunların üstünlüğünü, liberalizmin parladığı 1970'li yıllardan sonra değil, liberalizmin kötülendiği 1930'lu yıllarda savunmuş olmasıdır. Teorik açıklamalarında görülebilecek ve bugünkü liberalist ekonomi anlayışı ile tenkit konusu edilebilecek önerilerini de, liberal düşüncenin krizde olduğu bir dönemde açıklanmış olmalarına bağlamak gerekmektedir. Ancak, herşeye rağmen, gerek konjonktür teorileri ve gerekse stagflasyon açıklamaları ile Hayek'in ekonomik yaklaşımları yararlanılabilecek teorik bilgiler sunmaktadır.

Hayek'in temel ekonomik düşünce ve bakış açılarını devlet, piyasa, fiyat, stagflasyon başlıkları altında kısım kısım özetledikten sonra, ekonomi politikası önerilerini de başlıklar halinde vermeye çalışacağız.

1 – Devlet'in Ekonomik Hayat Üzerindeki Fonksiyonu ve Hayek

Ekonomik düşünce sistemleri arasındaki farkı belirleyen temel faktör, devletin ekonomik hayat üzerindeki etkinliğine verdikleri rol olmaktadır. Devletin ekonomik hayattan tamamen çekilmesi ve ekonomik hayatı doğal işleyişine bırakması yönündeki yaklaşımlar liberalizm olarak tanımlanmaktadır; devletin ekonomik hayatta da çeşitli derecelerde rol almasını savunan düşünceler ise, liberalizm karşıtı bir cepheyi oluşturmaktadır.

Görev ve fonksiyonları yönünden beş ayrı devlet modeli sözkonusu olabilmektedir:

- i) Ultra-Sınırlı Devlet (Minimal Devlet).
- ii) Sınırlı ve Sorumlu Devlet.
- iii) Müdahaleci Sosyal Devlet (Karma Ekonomi Devleti).
- iv) Aşırı Müdahaleci Sosyal Devlet.
- v) Sosyalist Devlet (Aktan, 1994: s. 22).

Bu devlet modelleri içerisinde sınırlı ve sorumlu devletin gerçek liberalizmin savunduğu devlet anlayışı olduğu belirtilmekte ve devletin liberal sosyal düzenin temel ilkelerini ortaya koyarak, anayasa ile sınırlanmış bazı görev ve hizmetleri yerine getirdiği açıklanmaktadır (Aktan, 1994: s. 22). Ancak, devletin sosyal adaleti sağlama gibi bir fonksiyon yüklenmesi, kamu menfaati gibi kavramlar ve bunlara dayanan politikalar üretmesi, liberal ya-

zarların karşı çıktığı konuları oluşturmaktadır (Yayla, 1993b: s. 191).

Hayek'in devlet ve devletin piyasaya müdahalesi konusundaki düşünceleri de diğer liberal düşünürlerle paralellik arz etmektedir. Hayek, kesinlikle «laissez-faire laissez-passer» deyiminin çağrıştırdığı bir devlet anlayışına sahip değildir. Hayek'e göre devletin herhangi bir alanda tekel olmaması, vergilemeyi gelirin yeniden dağıtımı için bir araç olarak görmemesi ve belirli grupların değil, tüm toplumun isteklerine cevap verecek fonksiyonlar görmesi liberal prensiplere tamamiyle uygundur (Hayek, 1974a: s. 446). O, devletin pazar düzeninin iyi işleyebilmesi için yapması gereken işler olduğunu, bunların en başta, şiddetin ve hilenin önlenmesi, mülkiyetin korunması, sözleşmelerin yerine getirilmesinin sağlanması, bütün bireylerin üretim ve satış fiyatı konusunda özgür hareket edebilecekleri bir ortamın oluşturulması olduğunu belirtmektedir (Yayla, 1993a: s. 152). Bunları yerine getirecek olan ise bir kamu otoritesidir.

Yalnız kamu otoritesi, piyasanın iyi işleyebilmesi için gerekli ortamı ve şartları hazır halde tutarken, bir değişmez kanun ve kurala da bağlı olmalıdır. Yani, Hayek'in piyasanın işleyişinin bozulmasını engelleyici görevler yüklediği devlet, bir hukuk devletidir ve kanun hâkimiyetini esas almaktadır. Hayek'e göre, kanun hâkimiyeti doktrininin hedefi, vatandaşların kanunların kendilerini nasıl etkileyeceğini bilmeleridir. Bunun için de kanunların dört vazgeçilmez özelliği bulunmalıdır:

- i) Kanunlar tamamıyla genel olmalı, hiçbir gruba veya ferde ayrıcalık tanımamalıdır.
- ii) İnsanlara eşit olarak uygulanmalıdır.
- iii) Geçmişe şamil olmamalıdır.
- iv) Kanunlar, resmi veya özel herkesi, her kuruluşu bağlamalıdır (Yayla, 1993b: s. 189).

Kanun hâkimiyeti ile, piyasadaki oyunun kurallarını belirleyen ve oynama müdahale etmeyip, oyunun kurallarının uygulanmasına nezaret eden devlet (Aktan, 1994: s. 23), özel teşebbüs tarafından yapılması kârlı görülmeyen ve üretilmeyecek olan hizmetleri de üstlenmelidir. Bunlar; çoğu sağlık hizmetleri, yolların yapım ve muhafazası, belediye hizmetleri (Hayek, 1990a: s. 223), şiddete ve salgın hastalıklara, sel ve çığ gibi tabii afetlere karşı koruma, ölçü standartları, toprak kayıtları ve harita hazırlamaları, pazarda sunulan bazı mal ve hizmetlerin kalitesinin belgelendirilmesi gibi hizmetlerdir (Yayla, 1993a: s. 153-157).

Görüldüğü gibi, ultra-sınırlı devlet veya «laissez-faire» anlayışının sonucu olan minimal veya «gece bekçisi devlet» anlayışı Hayek'çe benimsenmemiş (Yay, 1993a: s. 70 - Aktan, 1993: s. 39), devletin önceden belli kanun ve kurallar çerçevesinde, piyasanın serbest işleyişinin sağlanmasına yönelik fonksiyonlar yüklenmesi ve özel sektörde üretilmeyen kamusal mal ve hizmetlerin de devlet tarafından üretilmesi kabul edilmiştir. Ancak, bütün bunların kanun ve kurallara bağlı olması, refah devleti veya ka-

mu menfaati gibi kurucu rasyonalist mantığa bağlı politikalar olmaması gerektiği de vurgulanmıştır.

2 - Piyasa Kavramı ve Hayek

Piyasanın varlığını kabul etmeyen hiçbir siyasal sistem özgürlüklerin yetersizliğine izin vermemektedir (Erdogan, 1993a: s. 42). Bu nedenle, piyasanın varlığını ve etkinliğini kabul etmeyen hiçbir ekonomik düşünce de liberal özellikler taşıyamaz. Yani, liberalizmin temel düşüncelerinden birisi de «piyasa» kavramına olan inançtır.

Bu nedenle, liberal düşünce geleceğinde piyasa ekonomisi kavramına, bazı farklı yönleri olmakla beraber, başta Hume, Smith ve Locke olmak üzere liberal iktisatçı düşünürlerin hemen hepsinin temas ettikleri görülmektedir. Ancak, «kendiliğinden doğan düzen» (spontaneous order) fikri üzerinde daha az durulmuştur (Yayla, 1993b: s. 171-172),

Kendiliğinden doğan düzen fikri geniş anlamı ile Hayek tarafından işlenmiştir. Hayek'in sosyal teorisinin de özünü oluşturan bu fikir, genişlemiş düzen (extended order) olarak da ifade edilmekte ve insan eyleminin sonucu olan, fakat insan tasarımının sonucu olmayan bir düzeni anlatmaktadır (Yayla, 1993a: s. 106). Bu düzen, kendilerini onların ancak bazılarını doğrudan doğruya etkileyen ve bir bütün olarak hiç kimse tarafından bilinmeyen şartlara uydurmaya çalışan bireysel elementler tarafından üretilmektedir. Kendiliğinden doğan düzen veya genişlemiş düzendeki kuralların ilk özelliği, elementlerin eylemlerini yö-

neten kuralların bu elementler tarafından bilinen kurallar olmasının gerekmemesidir. İkinci özellik ise , bu düzendeki kurallar bir evrim süreci içerisinde seleksiyon mekanizmasından geçerek ortaya çıkmışlardır. Bu düzeni üreten, insan toplumlarının bugünkü hacimleriyle varolmasını mümkün kılan, tedrici olarak gelişen, özellikle bireysel mülkiyet, dürüstlük, sözleşme, mübadele, ticaret, rekabet, kazanma ve özel hayat ile ilgili insan davranışı kuralları olmuşlardır. İnsanlar, herhangi bir yönlendirici olmaksızın dil, ahlak, hukuk ve para gibi sosyal oluşumları bu kendiliğinden doğan düzen veya genişlemiş düzen anlayışı çerçevesinde geliştirmişlerdir; piyasa da bu oluşumlardan birisidir (Yayla, 1993a: s. 106–132).

Hayek, Adam Smith'in, fertlerin amaçlamadıkları halde diğer insanların da yararına bir kısım hizmetler görebileceğini ifade etmek için kullandığı «görünmez el» tanımlaması ile alay etmenin kolay olduğunu; bu durumda, varolan ekonomik kurumların hepsinin fertler tarafından belli amaçlara hizmet için tasarlandığını kabul etmek gibi bir genel yönlendirmenin benimsenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu düşünce, herşeyin insan aklının tercihleri istikametinde değiştiğine inanmak demektir. Tabii bilimlerde görülebilen yönlendirmenin, fertlerin hareketlerindeki karşılıklı etkileşimlerde de aynen varolabileceğini düşünmektir. Halbuki fertlerin hareketleri, karşılıklı etkileşimleri amaçlanmayan birtakım sonuçlar da doğurabilmektedir. Biz piyasada öyle bir organizasyon içinde bulunuruz ki, bu organizasyonu tanı-

masak bile sorunlarımıza çözüm buluruz. Hatta kasıtlı davranışlarımızla onu yönlendirmeye kalkmadığımız zaman daha iyi sonuçlara ulaşırız (Hayek, 1933: s. 130–131).

Anlama ve kavranılması zor olarak kabul edilen kendiliğinden doğan düzen düşüncesi, Hayek'in Adam Smith'den aldığı «görünmez el (invisible hand)» düşüncesine getirdiği yeni bir aşama olmaktadır. Bu aşamada piyasa, bilinçli aklın bir sonucu olmamakta, insanların herhangi bir yönlendirici olmaksızın belli bir evrim süreci içerisinde selekte ederek ortaya koydukları ortak bir oluşumu anlatmaktadır. Bu nedenle, bu oluşumun, bilinçli akıl ile yeni şekillere sokulmasının mahzurları bulunmaktadır.

Çünkü, bilgi parçalıdır ve bütün insanlara yayılmıştır. Toplumun her üyesi, bilginin ancak birazına ulaşabilecek ve bilginin diğer kısmından habersiz bulunacaktır. Hayek'in bilgi teorisinde insan bilgisinin sınırlılığı üzerinde durulur ve bunun sebepleri anlatılır (Yayla, 1993a: s. 61). İşte, fertlerin kısım kısım sahip oldukları ve kullandıkları bilginin, en iyi bir şekilde yararlanılacağı sistem «piyasa sistemi» olmaktadır. Piyasa kurumları, diğer alternatif kurumlardan çok daha iyi bir şekilde toplumun tüm bireyleri arasında yayılmış olan bilgiden yararlanabilme imkânını sunmaktadır. Ekonomik sorunun kaynağının piyasa değişmelerine gösterilebilecek hızlı uyum olduğunu kabul ettiğimizde, bu sorunun bilginin merkezde toplandığı bir yapı ile çözülebileceğini düşünemeyiz (Hayek, 1945b: s. 84–85). Çünkü bu bilgi, çeşitli nedenlerle bir merkezi otorite-

te tarafından belirli amaçlar ve bunların gerçekleştirilmesi için yeterince başarılı bir şekilde toplanamaz, bir araya getirilemez ve kullanılamaz (Yay, 1993a s. 59).

Yani binlerce, milyonlarca insan arasında dağılmış bulunan ve bir bütün olarak hiç kimse tarafından bilinmeyen, bilinemeyecek olan bilginin ve bilgiye ulaşma fırsat ve becerilerinin optimum şekilde kullanılmasına en iyi yardım (Yayla, 1993a: s. 138) rekabetçi bir piyasa tarafından yapılmaktadır. Zaten piyasaya yapılan müdahaleler de piyasayı ortadan kaldırmazlar, sadece piyasanın işleyişini bozarlar (Yayla, 1993b: s. 182). Pazar ve piyasa, bireyleri, hakkında bilgi sahibi oldukları kaynakların farklı kullanılmalılarının sağlayacağı avantajlar hakkında bilgilendirmenin yegâne yöntemidir. Bugünkü üretimimizin bu kadar geniş olmasının nedeni de, yaygın şekilde dağılmış bilgiyi en geniş ölçüde kullanabilmemizdir (Yayla, 1993a: s. 146). Bunu sağlayan ise serbest işleyen piyasadır.

Hayek'in piyasa konusundaki düşünceleri bir tam rekabet modelini içermemektedir. Tam rekabet beklentisi, bizi rekabetin bize sağladıklarını küçümsemeye itmektedir. Mükemmel rekabet modeli, birkaç sektör haricinde ekonomide varolmayan, çoğu sektörde de yaratılması hem mümkün olmayan, hem de mümkün olsaydı bile yararlı olamayacak olan gerçekler varsayımına dayanmaktadır. Dolayısı ile tam rekabet arayışı yanlış ve gereksizdir (Yayla, 1993a: s. 138).

Sonuç itibarıyla, Hayek'in piyasa

ekonomisi analizi ile liberal düşünceye yaptığı katkılardan birisi, piyasa ekonomisinde karşılaştığımız fiyatları bir bilgi iletişim mekanizması ve bir sinyal aracı olarak tanımlaması; diğeri ise rekabeti bir keşif süreci olarak sunmasıdır. Piyasada bir hammaddenin üretiminde ortaya çıkan bir kıtlık, bu hammaddenin kullanıcılarına artan fiyatlar şeklinde bir bilgi olarak yansır ve bu eldeki hammaddelerin toplumsal olarak daha etkin kullanılmasına neden olur. Piyasada rekabetin rolü ise, girişimcileri, diğer girişimcilerin bulup-göremediği fırsatları araştırıp-yakalamaya yöneltir. Ancak, piyasadaki iktisadi gelişmelerin daima amaçlanmayan sonuçları olacağından, bu beklenilmeyen sonuçlara gösterilecek uyum da, rekabetin doğasından gelen bir özelliği olmaktadır. Bu özellik ise, rekabetin sürekli varolmasını sağlamaktadır (Yay, 1993b: s. 150).

3 – Stagflasyon Olgusu ve Hayek

Stagflasyon kavramı, durgunluk (stagnation) ile fiyat artışları (inflation) kelimelerinden türetilmiş bir kavramdır. Özellikle 1970'li yıllardan sonra batı ekonomilerinde görülmeye başlanan ve işsizlik ile enflasyonun bir arada bulunduğu yeni durumu ifade etmekte kullanılmaktadır.

Stagflasyon olgusu, geniş bir şekilde 1970'li yıllardan sonra belirmesine rağmen, daha önceki iktisat düşünürlerinin bu konularda da çeşitli açıklamalar sundukları görülmektedir. Stagflasyonu, çok yüksek ücretlere, bünyeden kaynaklanan talep düşmele-

rinin yaygınlık kazanmasına, eksik kapasite kullanımı sonucu oluşan yüksek birim maliyetlere, çeşitli biçimlerde artan maliyetlerin yayılmasına, talep gerilemesine, enflasyon ile işsizlik arasındaki trade-off'un işlememesine, dış ticaret hadlerindeki değişimlere, etkisiz anti-enflasyon politikasına ve genişletici para ve maliye politikalarına, bölüşüm mücadelesine, ücretler ile fiyatlar arasındaki uyumun bozulmasına bağlı olabileceğini savunan çok çeşitli teoriler bulunmaktadır (Çöloğlu, 1983: s. 15-27).

Hayek'e göre ise, kapitalist ekonomilerin karşılaştıkları krizlerin doğru bir açıklaması olarak nitelendirilen ve ilk bakışta karmaşık gelebilen açıklamaları açacak iki önemli kavram bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, eşanlı olarak ortaya çıkan sermaye bolluğu ve kıtlığı; ikincisi ise, tüketim talebindeki ani artışlardır.

Konjonktür dalgalarının ortaya çıkması için gerekli ve yeterli şart, para hacminin esnek olmasıdır. Para hacminin esnekliğinden dolayı, bankalarca talep edilen kredi faiz haddinin, her zaman için denge faiz haddine eşit olmaması ve özellikle kısa dönemde bankaların likidite durumlarınca belirlenmesi gerçeği, konjonktürel dalgaların belirleyici nedenini oluşturmaktadır. Hayek'in bir kap içine dökülen balın kabın içine yayılmasına benzettiği parasal bir değişimin ekonomiyeye girmesi, harcamaları, nispi fiyatları ve kaynak dağılımını değiştirmektedir (Yay, 1993a: s. 99-101).

Ayrıca, gelirlerde ve tüketim talebindeki artışın, her zaman yatırımları

arttıracığı doğru değildir. Bu aşamada hızlandıran etkinin karşısına «Ricardo Etkisi» çıkacaktır. Ücret hadlerindeki bir yükselmenin girişimci kapitalistleri emek yerine makina ikame etmeye sevk edeceğini açıklayan Ricardo'nun düşüncesi Hayek'çe «Ricardo Etkisi» olarak isimlendirilmekte ve fiyatlara göre nispi artış gösteren ücretlerin farklı oranlarda emek ve kapital kullanan değişik sanayi veya üretim tekniklerinin nispi kârlılıkları üzerindeki farklı etkilerini açıklamakta kullanılmaktadır (Hayek, 1942: s. 220-225). Tüketim malları fiyatlarındaki artış ve reel ücretlerdeki düşme, girişimcileri daha ucuz faktörlerden daha çok kullanmaya ve emek yoğun tekniklerle üretilen (tüketim malları) yatırımlara yöneltecektir. Sonuçta, tüketim talebindeki artış, yatırımları arttırmayacak, aksine düşürecektir (Yay, 1993a: s. 118). Ayrıca, sendikalar tarafından zorlanan bir ücret artışı, reel ücretlerin artışı ile birlikte tüketim malları talebinde bir artışa yol açar. Müteşebbisler de emeğin yerine kapital ikamesine veya daha yoğun üretim tekniklerine yönelirler. Bu da, bazı yatırım düşüncelerinin yeniden gözden geçirilmelerine sebep olur (Hayek, 1962: s. 346-347).

Her iki açıklamanın da vardığı sonuç, krizin gerçek kaynağının kredi genişlemesi şeklinde gerçekleşen para arzı artışları olduğudur. Bireylerin gerçek zaman tercihlerinin değişmesi ile değil de, hükümetin veya bankaların kredi hacmini artırması ile başlayan süreç, önce faiz haddini düşürerek sermayenin yanlış yönlendirilmesine neden olacaktır. Bu durumda giri-

şimciler, ancak düşük faiz haddinde yapılabilecek sermaye yatırımlarına girişirler ve bu nedenle üretim faktörleri tüketim malları kesiminden üretim malları kesimine kayar. Ancak, bir süre sonra, üretim malları kesimindeki faktör sahiplerinin geliri arttığında, bunlar taleplerini tüketim mallarına yöneltecekler ve bu malların fiyatları artacaktır. Öte yandan, bir noktadan sonra bankaların krediyi durdurması, faiz haddini yükseltecek ve ancak düşük faizle üretimini sürdürebilen sermaye malları kesimi üretimini durdurmak zorunda kalacaktır. Bu durumda, sermaye malları kesiminde işsizlik yaşanırken, tüketim malları kesiminde fiyat artışları başlayacaktır. Üretim yapısı, değişen talep yapısına ayarlanana kadar, yani sermaye malları kesiminde işsiz kalan işçiler, tüketim malları kesiminde istihdam edilene kadar, işsizlik devam edecektir. Bu işsizliği gidermek için uygulanan genişletici politikalar yalnızca işsizlik ve enflasyon olgusunun artmasına neden olacaklardır (Yay, 1993b: s. 158 – 159).

Hayek, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülen stagflasyon olgusunu, tamamen Keynes'in genişletici politika önerilerinin uygulanmış olmasına bağlamaktadır (Hayek, 1983: s. 38). Ekonomide karşılaşılan krizlerin, bu arada stagflasyon olgusunun, tamamen piyasaya yapılan müdahalelerden kaynaklandığını belirtmektedir. Fertlerin gönüllü kararları ile belirlenebilen dengeler suni talep artışları ile bozulduğunda, eldeki kaynakların bir kısmı yanlış yönlere kayacak ve keskinleşmekte olan denge bir başka zamana ertelenecektir. İstihdam edilmemiş

kaynaklarla bu dengeyi yakalamaya çalışmak mümkün olsa bile, yeni denge-sizlik ve karışıklıklara yol açılacaktır. Bundan dolayı, bütün mevcut kaynakların kalıcı bir şekilde mobilize edilebilmesinin tek yolu, suni dürtüler ve saikler kullanmak değil, kriz olsun olmasın, sürekli tedavinin oluşumunu zamana bırakmaktır (Hayek, 1967: s. 98 – 99).

Hayek'in genişletici politikaların ekonominin bulunduğu denge noktasına bağlı olmaksızın krizlere, hem işsizlik, hem de fiyat artışlarının bir arada görülmesine yol açacağını; stagflasyon olgusunun bilinmediği yıllarda da öngörmüş ve açıklamış olması dikkat çekici bulunmaktadır.

4 – Hayek'in Ekonomi Politikası Önerileri

Hayek'in ekonomi politikası önerileri günümüz liberal uygulamalarına da ışık tutacak özellikler göstermektedir. Bu önerileri şu başlıklar altında özetleyebiliriz.

a) Devletin Ekonomik Fonksiyonları

Devletin ekonomik yetkilerinin sınırlandırılmasını talep eden Hayek, devletin ekonomik alanda hiçbir görev almaması düşüncesini de benimsemektedir. Hayek'in devlet anlayışı konusunu anlatırken de kısmen belirttiğimiz gibi, kamusal mal ve hizmetlerin üretilip sağlanması, özel sektörün kârlı görmediği alanlarda devletin görevler yüklenmesi ve en önemlisi de devletin piyasanın işleyişini bozan ve bo-

zabilecek olan olumsuzluklara karşı etkin önlemler alması istenilmektedir (Hayek, 1990: s. 223).

Yani devlet, özel sektörün kârlı görmediği alanlardaki mal ve hizmetlerin üretimi ile fiilen meşgul olacak, ayrıca da, piyasanın işlerliğini bozabilecek olan müdahaleleri engelleyecek, bu konulardaki yasal düzenlemeleri yapıp uygulamalarına nezaret ederek, piyasada çok sayıdaki fert tarafından oynanan oyunun kurallarına göre yürümesini sağlayacaktır.

b) Politika Uygulamalarının Yapısı ve Sınırları

Hayek, devletin ekonomi politikaları uygulamalarının temel dayanaklarına farklı bir bakış getirmektedir. O'na göre, para ve maliye politikaları takip ederek beklenen ekonomik amaçlara ulaşma düşüncesi ekonomi ile fiziksel bilimlerin kanunlarının aynı şekilde işlediğini kabul eden yanlış düşünceden kaynaklanmaktadır. Çünkü, fiziki bilimlerde gözlemlenen olayları belirleyen bir faktörün hareketleri bilinebilir ve ölçülebilir. Ancak piyasadaki sonuçları pekçok sayıdaki fertlerin davranışları belirler ve bunları tamamıyla bilmek ve ölçmek mümkün değildir (Hayek, 1974b: s. 139).

Bu nedenle, bir insanın veya devletin piyasalara yön verirken bilgisinin sınırlı olduğunun farkında olmasının büyük önemi bulunmaktadır. Kamu otoritesinin, bir marangozun tahtayı şekillendirmesi gibi olayları şekillendiremeyeceğini görmesi ve bir bahçıvan gibi uygun bir çevrenin oluşmasına yardımcı olmayı prensip edinmesi

gerekmektedir. Aksi halde, fiziki bilimlerin gelişmesi ile birlikte büyüyen gücün insan ve insan davranışlarını da yönlendirmeye çalışması, hiçbir beyin tarafından dizayn edilmemiş ve milyonlarca ferdin özgür çabaları ile oluşmuş bir medeniyeti tahrip edebilecektir (Hayek, 1974b: s. 149).

Ekonomi ve fiziki bilimlerin kanunlarının farklı işlediklerini ve insan bilgisinin sınırlılığını kabul eden liberalizmin çağdaş düşünürleri «politika» kavramına soğuk bakar ve özellikle onun yüceltilmesine şiddetle karşı çıkarlar. Politikanın bir karar alma süreci olarak pek etkin olmadığını, hatta yozlaştığını düşünen bu yazarlar, onun hiç de iyi bir değer dağıtım mekanizması olmadığını görüşündedirler. Daha doğrusu onlar, politikanın bir değer dağıtım aracı olarak görülmesine karşı çıkarlar (Erdoğan, 1993: s. 44).

Bu karşı çıkış sınırsız bir demokrasi anlayışına da yansımakta, ekonomik hayat üzerindeki devlet kontrolünün genişlemesi sonucunu veren bir demokrasinin kapitalizm ile bağdaşmadığını belirten Hayek (Hayek, 1974a: s. 441), iflah olmaz bir demokrasi muhalifi olarak da tanınabilmektedir (Özel, 1993: s. 145). Bu nedenle de politikacılara karşı derin bir güvensizlik duymakta (Yayla, 1993b: s. 233), politikanın uygulanış biçimini eleştirmektedir. Çünkü, piyasa ekonomisinde değişme ve ilerlemenin motoru olan bireysel çıkar düşüncesinin hiçbir sınırlamaya tabi tutulmaksızın siyasi alana hâkim olması halinde zararlı sonuçlar doğmaktadır. «Yasama organlarının üstünlüğü ilkesinin öne çıkması, çeşitli baskı gruplarının ka-

mu'yu sahipsiz bir orta malı gibi görebek sömürmelerine imkân vermiştir» (Erdoğan, 1993b: s. 131). Bu nedenle de politik iktidarın ekonomik yetkilerinin sınırlandırılması ve bunu sağlayacak anayasal düzenlemeler yapılmasını önermiştir.

c) Para Hacminin Kontrolü ve Otomatik Altın Standardı

Ekonomideki istikrarsızlıkların kaynağını para miktarının aşırı artışlarına bağlayan Hayek, para miktarının kontrol edilmesi gerektiğini belirtmektedir. «İstikrarlı bir ekonomik gelişme için istikrarlı bir parasal yapıya sahip olmak şarttır». Bu amaçla uygulanabilecek sistemlerden hiçbirisinin bunu gerçekleştiremeyecek olması nedeniyle Hayek, para miktarının kontrolü ve paranın değerinin korunması için otomatik bir sisteme geçilmesini önermektedir. Bunun için de en etkili çarenin otomatik altın standardına dönülmesi olduğunu belirtmektedir (Hayek, 1977: s. 2). Günümüz şartlarında bunun mümkün olmadığı kabul ediliyorsa, o zaman sabit döviz kuru sistemine dönülmelidir (Yay, 1993a: s. 172).

d) Para Basma Tekelinin Özel Sektöre Devredilmesi

Hayek'in pekçok liberal düşünürüne de ilginç gelebilecek bir önerisi, para basma tekelinin devletten alınarak özel sektöre devredilmesi teklifidir.

Para basma tekelinin devlete ait olması, insanların iyi para bulabilme sürece ve şanslarını ortadan kaldırmak-

tadır (Hayek, 1977: s. 5). Ayrıca, enflasyonun gerçek nedeni de, para basma yetkisinin bir monopol halinde devlet tarafından kullanılmasıdır. Geçmişteki enflasyonlar aşırı bir şekilde para basmanın sonucudurlar ve refah devletine ulaşma çabaları bu davranışları teşvik etmişlerdir (Hayek, 1990a: s. 327-328). Bu nedenle para politikası alanında vakit kaybetmeden yapılması gereken, devletin elinden para basma tekeline almak ve serbest bankacılık sistemine geçerek özel bankalara da para basma yetkisini tanıkmaktır.

Hayek'in 1975 yılında Lozan'da yapılan ikinci altın ve para konferansında bir şaka olarak ortaya attığı para basma tekelinin devletten alınarak özel teşebbüse verilmesi düşüncesi, zamanla, devletin enflasyon doğurucu para politikası uygulamalarına karşı bir çare olarak kabul edilmiştir (Hayek, 1977: s. 1). Farklı para birimlerinin piyasada tedavül ettiği ve fertlerin konvertibil paralar arasında kuvvetli parayı zayıfına tercih ettikleri, ayrıca farklı kuruluşlarca çıkarılan seyahat çeklerinin de para gibi kullanılabilirdiği gözönünde bulundurulduğunda, böyle bir teşebbüsün hiç de hayali olmadığı ifade edilmektedir (Yayla, 1993a: s. 162).

e) Fiyat ve Miktar Kontrolleri

Hayek'e göre, ekonomideki tüm fiyat ve miktar kontrolleri iki sebepten özgür bir sistemle bağdaşmazlar. Öncelikle, tüm kontroller keyfi olmak zorundadırlar. İkinci olarak da, bu kontroller piyasanın normal işleyişini bo-

zacaklardır (Hayek, 1990a: s. 228). Çünkü kontrol, kontrol edicinin şahsi değerlendirme ve davranışları ile paralel bir şekilde yürütüleceği için, fertler arasında kişisel kayımlar söz konusu olacaktır. Ayrıca, piyasanın arz ve talep kurallarına göre işleyen ve fiyat mekanizmasının üretici ve tüketicilere satın alma ve üretme mesajları veren mekanizması bozulacaktır. Bu nedenlerle de fiyat ve miktar kontrolleri serbest piyasa ekonomisinin sabotörleridir.

f) Özelleştirme

Hayek'in ekonomi politikası önerilerinden birisi de, özellikle ülkemizde tartışma gündeminin öncelikli sıralarında yer alan özelleştirme konusudur. Hayek'e göre hükümetler, gerek millileştirme yoluyla, gerekse kamu teşebbüslerine vergileme yoluyla elde ettiği fonları kullanarak, piyasada rekabeti bozacak fiili monopoller yaratmışlardır. Dolayısı ile, rekabet eşitliğinin sağlanması açısından kamu girişimleri özelleştirilmelidir (Yay, 1993b: s. 154).

Bu arada posta hizmetleri gibi, para basma tekeli gibi, devlete ait olmasında yarar görülen hizmetlerin de özel sektöre devri gerekmektedir. Çünkü, Hayek'e göre, posta hizmetlerinin ve para çıkarma olayının ilk ortaya çıkışını sağlayan ve sunanlar hükümetler olmamışlardır. Hükümetlerin bu işlere el atmaları da insanların aldığı hizmetlerin kalitesini arttırmamış, azaltmıştır. Ayrıca, hükümetlerin özellikle posta hizmetleri alanında tek ve en büyük işveren olması, sendikaların

kamu hayatını felce uğratacak bir imkâna kavuşmalarına ve daha da önemlisi büyük bir kaynak savurganlığına yol açmıştır (Yay, 1993a: s. 160-161).

g) Ekonomi Politikası Uygulamaları ve Zaman

Son olarak, Hayek'e göre, liberal ferdiyetçi politikalar uzun dönemli politikalar olmak zorundadırlar. Çünkü bu politikalar fertlerin geleceğe dönük planlarını yapmalarında klavuzluk edeceklerdir. Halbuki şimdiki politikalar kısa dönemli etkileri hedeflemektedir. Bu ise, Keynes'in «uzun dönemde hepimiz öleceğiz» sözünde özetlenen, özel durumlar için geliştirilmiş ve özel şartlara göre ayarlanmış politikalar üretilmesine yol açmaktadır (Hayek, 1945a: s. 20). Bu politikalar, fertler için bir belirsizlik ifade etmekte, piyasaların istikrarını bozucu sonuçlar doğurmaktadır.

Görüldüğü gibi, Hayek'in ekonomi politikası önerileri, devletin ekonomik hayattaki bazı kamusal mal ve hizmetleri üretmesine izin vermesiyle oldukça ılımlı bir liberalizm çizgisi gösterirken, para basma tekelinin özel sektöre devri gibi radikal veya anarko-kapitalist söylemleri de içermekte; otomatik altın standardı veya sabit döviz kuru sistemine dönülmesi gibi geleneksel-klasik ve hatta bugün tutucu sayılabilecek unsurları da kapsamaktadır. Bu durumda, Hayek'in ekonomi politikası önerilerinin liberal ekonomik düşünürler arasında kendine özgü bir anlayışı temsil ettiği söylenebilecektir.

IV — SONUÇ

Fizyokrat iktisat düşünürlerinin tabii düzen açıklamaları ile başlayan liberal iktisadi düşünce, klasik iktisatçıları ve özellikle Adam Smith'in görünmez el açıklamaları ile önemli bir ilerleme kaydetmiş ve neo - klasik iktisatçıların ferdi öne çıkararak marjinal analizleri ile teorik bütünlüğünü kurmuştur. Günümüzde ise, liberal düşüncenin çağdaş yorumlarını yapan çeşitli düşünce okulları, liberal düşüncenin temel geleneklerine bağlı kalarak bu akımı sürdürmektedir.

Çağdaş liberal düşünce akımları içerisinde adı öne çıkan önemli düşünürlerden birisi de Friedrich August von Hayek'tir. Hayek, Adam Smith'in «görünmez el» düşüncesini «kendiliğinden tabii düzen» açıklamaları ile bugüne taşımış ve insan iradesi, düşüncesi ve yönlendirmesi olmaksızın oluşan kurumların ve bu arada piyasanın daha iyi işlediğini ve optimal çözümler sunduğunu açıklamıştır. Bilginin toplanamayacağından yola çıkarak, bilginin tam olarak ancak serbest işleyen bir piyasada değerlendirilebileceğini savunmuştur. Tamamıyla devletsiz bir ekonomik modele de karşı çıkmış, ancak devletin para dahil hiçbir alanda tekel oluşturmaması gereği üzerinde durmuştur.

Liberal ekonomik düşüncenin horlandığı 1930'lu yıllardan itibaren bu düşüncenin üstünlüklerini anlatan, planlama ve yönlendirmenin her türlü süne karşı çıkan Hayek'in önemli hacimdeki eserlerinde, bugün uygulanmak istenen liberal politikalar için vaz-

geçilmez öneriler bulunmaktadır. Bu önerilerin değerlendirilmesi, liberalizm adı altındaki çarpıklıkların da giderilmesini sağlayacaktır.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- 1 - AKTAN, C. Can (1993); «Çağdaş Liberal Düşünce Okulları ve Hayek», 'Hayek'te Serbest Piyasa Ekonomisi ve Özgür Toplum' içinde, Ankara, ANAP Bilimsel Yayınlar Dizisi 3, s. 19 - 43.
- 2 - AKTAN, C. Can (1994); «Liberal Demokrasi ve Piyasa Ekonomisi», Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl: 31, Sayı: 3, Mart 1994, s. 5 - 28.
- 3 - ÇÖLOĞLU, Halit (1983); Stagflasyon 1975 - 1980 Türkiye Bunalımı, Gazi Üniversitesi İkt. ve İd. Bil. Fak. Yayınları No: 21, Ankara.
- 4 - ERDOĞAN, Mustafa (1993a); «Liberal Toplum Liberal Siyaset», Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993.
- 5 - ERDOĞAN, Mustafa (1993b); «Liberal Anayasacılık ve Hayek», 'Hayek'te Serbest Piyasa Ekonomisi ve Özgür Toplum' içinde, ANAP Bilimsel Yayınlar Dizisi 3, s. 119 - 140.
- 6 - ERKAN, Hüsnü (1987); «Sosyal Piyasa Ekonomisi», Konrad Adenauer Vakfı Türkiye Temsilciliği.
- 7 - ERSOY, Arif (1990); «İktisadi Teoriler ve Düşüncelerin Gelişme Tarihi», 2. Baskı, İzmir, Abam Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi.
- 8 - FRIEDMAN, Milton and Rose (1980); «Free To Choose», A Personal Statement, Penguin Books.
- 9 - FRIEDMAN, Milton (1988); «Kapitalizm ve Özgürlük», Çev: D. Erberk - N. Himmetoğlu, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.
- 10 - GEMAHLING, Paul (1939); «Büyük Ekonomistler», Çev: Zühtü Uray, Ankara, Maarif Vekaleti.

- 11 - HAYEK, F. A. (1933); «The Trend of Economic Thinking», *Economica*, 13, May, s. 121 - 137.
- 12 - HAYEK, F. A. (1945a); «Individualism: True and False», 'Individualism and Economic Order' içinde, U.S.A., The University of Chicago Press, 1980, s. 1 - 35.
- 13 - HAYEK, F. A. (1945b); «The Use of Knowledge in Society», *Individualism and Economic Order*, içinde, U.S.A. The University of Chicago Press, 1980, s. 77 - 91.
- 14 - HAYEK, F. A. (1942); «The Ricardo Effect», 'Individualism and Economic Order', içinde, U.S.A. The University of Chicago Press, 1980, s. 221 - 254.
- 15 - HAYEK, F. A. (1962); «The Pure Theory of Capital», London. Routledge and Kegan Paul Ltd.
- 16 - HAYEK, F. A. (1967); «Prices and Production», New York. August M. Kelley Publisher.
- 17 - HAYEK, F. A. (1974a); «Economic Freedom and Representative Government», Fourth Wincott Memorial Lecture, *Austrian Economics*, Volume III içinde, Ed: By Stephen Littlechild, Great Britain, Edward Elgar Publishing Company, s. 439 - 454.
- 18 - HAYEK, F. A. (1974b); «The Pretence of Knowledge», 'Austrian Economics Volume I' içinde, s. 23 - 34.
- 19 - HAYEK, F. A. (1977); «Toward a Free Market Monetary System», *The Journal of Libertarian Studies*, III (1), Summer, s. 1 - 8.
- 20 - HAYEK, F. A. (1983); «Eleştirici Bir Görüş», *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Yıl: 20, Sayı: 10, Ekim-1983, s. 37 - 42.
- 21 - HAYEK, F. A. (1990a); «The Constitution of Liberty», Reprinted by Routledge.
- 22 - KAZGAN, Gülden (1984); «İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi», İstanbul, Remzi Kitabevi.
- 23 - ÖZEL, Mustafa (1993); «Piyasa Düşmanı Kapitalizm», İstanbul, İz Yayıncılık.
- 24 - SAVAŞ, Vural F. (1989); «Anayasal İktisat», İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- 25 - SELİK, Mehmet (1974); «100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi», 2. Baskı, İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- 26 - TEKEOĞLU, Muammer (1993); «İktisadi Düşünceler Tarihi», Adana.
- 27 - SMITH, Adam (1952); «An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations», Chicago, London, Encyclopedia Britannica Inc.
- 28 - YAY, Turan (1993a); «F. A. Hayek'te İktisadi Düşünce», Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.
- 29 - YAY, Turan (1993b); «F. A. Hayek'in İktisat Anlayışı», 'Hayek'te Serbest Piyasa Ekonomisi ve Özgür Toplum' içinde, Ankara, ANAP Bilimsel Yayınlar Dizisi 3, s. 141 - 160.
- 30 - YAYLA, Atilla (1993a); «Özgürlük Yolu - Hayek'in Sosyal Teorisi», Ankara, Turhan Kitabevi.
- 31 - YAYLA, Atilla (1993b); «Liberal Bakışlar», Ankara, Siyasal Kitabevi.

BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR (AYLIK DERGİ)

İDARE YERİ : Binbirdirek Mahallesi, Suterazisi Sokak No. 6 Kat 2; 34400 Sultanahmet - İstanbul • TELEFON : (0-212) 518 17 32 • YAZIŞMA: P.K. 769; 80005 Kırakküy - İstanbul • AÇIKLAMA : Dergi'deki yazılar kaynak göstermek koşuluyla alınabilir • KDV DAHİL 1994 İÇİN YILLIK ABONE : 360.000 TL; ÖĞRENCİLERE : 180.000 TL • BANKA HESAP NUMARALARI (İstanbul): Akbank Kumkapı Şubesi 11720, İş Bankası Cağaloğlu Şubesi 256319, Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi 2269-9, Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi 768 • DİZGİ ve GRAFİK DÜZENLEME : Yazzevi, Telefon: 512 60 43 • BASKI : Kent Basımevi, Telefon: 528 08 15 • CİLT : Dostlar Ciltvi, Telefon: 526 59 24 • BASKI TARİHİ : 25 Kasım 1994 • GENEL DAĞITIM: YAYSAT •

Dış Basından

Derleyen: ASLI ERKANLI

Ekonomistlerin Oynadıkları Oyunlar (*)

BİR sporseverin rüyasını andırıyor... 11 Ekim'de Stokholm'de üç kişi, oyunları analiz etmedeki yeteneklerinden dolayı kazandıkları bir milyon dolarlık ödülü aralarında paylaştılar; ama, onlar televizyon yorumcusu ya da ünlü takımları rahat koltuklarından eleştirenler değil, üç ekonomisti. John Harsanyi, John Nash ve Reinhard Selten adındaki bu ikisi Amerikalı biri Alman üç ekonomist, bu seneki Nobel Ekonomi Ödülü'ne «oyun teorisi» konusunda yaptıkları çalışmalar sonucunda layık görüldüler.

Oyun teorisi ilk bakışta ekonominin önemsiz bir dalı diye nitelendirilebilir. Ancak, bu bir yanılgıdır. Geçen yirmi yılda endüstri organizasyonu ekonomisinde devrim yaratmış, para politikası ve uluslararası ticaret teorileri başta olmak üzere konunun diğer birçok dalında da etkili olmuştur. Şu günlerde hiçbir ekonomi öğrencisi oyun teorisinin en azından temel ilkelerini bilmeden mezun olmayı hayal dahi edemez.

Şimdilerde garip karşılanmasına karşın, oyun teorisi öncesinde birçok ekonomist, firmaların kendi davranışlarının diğer firmalara yaptığı etkilerin göz ardı edilebileceğini varsayırlardı. Oysa bu kanı ancak tam rekabet ortamında geçerlidir; yani bir firma veya tüketici ekonomik tablonun genel görünümünde bir değişiklik yaratamaz. Varsayımın geçerli olduğu bir başka ortam da rakipsiz tekelcilerin hükümlerlik sürdüğü piyasalardır; rakip yoksa endişeye de yer yoktur.

Fakat pek çok durumda bu varsayım yanlıştır. Endüstrilerin çoğu az sayıdaki firmaların etkisi altındadır. Yeni bir fabrika açarak ya da fiyat kırarak (veya kırmakla tehdit ederek) rakip firmaların tavrını etkileyebilirler. Bu tür hesaplar sırf endüstri ekonomisi ile sınırlı değildir. Bazı ülkeler korunan dış piyasaları açmak amacı ile

(*) The Economist, 15 Ekim 1994.

diğer ülkelere ticari yaptırım uygulama yoluna gidebilirler. Bir hükümet, enflasyon düşük oranlarda seyrederken kısa vadeli faiz oranlarını yüksek tutarak mali piyasalara enflasyonla savaşmadaki kararlılığını gösterir; tabii şansı varsa, bu piyasalar daha sonra düşük uzun vadeli faiz oranlarına ihtiyaç duyacaklardır.

Yukarıdaki örnekler, bir bakıma oyun gibidir: Hiçbir antrenör rakip takımın beklenen savunma taktiğini göz ardı ederek oyuncularına hücum taktiği vermez. «Oyunlar Teorisi ve Ekonomik Davranış» (1944) adlı yayınları ile (biri matematikçi, diğeri ekonomist) olan John Von Neumann ve Oskar Morgestern modern oyun teorisinin babaları sayılırlar (Belli ki 1994 yılı Nobel ödülü de bu 50. yıl dönümünü unutmamış). Bugün ise Harsanyi, Nash ve Selten bu teoriyi ustaca bileyerek, günümüz ekonomistlerin kullandıkları keskin alete dönüştürmüşlerdir.

1950'lerin başlarında Nash, oyuncuların kendilerini bağlayamadıkları ya da birbirleri ile hileli bir ortaklığa girmek istemedikleri durumlarda oyunların nasıl biteceğini belirlemeye yarayan çekici bir yol geliştirmişti. Diğer oyuncuların stratejilerinin tümünden haberdar oldukları durumlarda hiçbir oyuncu stratejisini değiştirmek istemediği zaman «Nash denklemi» oluşur.

«Şekil I»de Nash denkleminin ünlü bir örneği görülmektedir. İki firmalı (A ve B) bir endüstride, firmaların her birinin «yüksek» veya «düşük» fiyat belirleme hakkı vardır. Eğer ikisi de yüksek fiyat seçerse, her ikisi de 3 milyon dolarlık külliyetli bir kâr elde ederler. İkisi de düşük fiyatları seçtiğinde ise kârları 2'şer milyon dolara düşer. Ancak birinin yüksek, birinin düşük fiyat seçtiği durumlarda, düşük fiyatı seçen 4 milyon dolar kâr ederken, yüksek fiyatlı firmanın kârı 1 milyon dolar ile sınırlı kalır. Her iki firmanın yüksek fiyat seçmesi kendileri için en iyi seçim olsa

ŞEKİL I İyi Bilinen Bir İkilem

		B Firmasının Fiyatı			
		Yüksek		Düşük	
A Firmasının Fiyatı	Yüksek	3	3	1	4
	Düşük	4	1	2	2

Not: Her kutunun içinde; A firmasının kârı solda, B firmasının kârı ise sağdadır.

da, böyle yapmazlar. Eğer A firması yüksek fiyat koyarsa, B firmasının en iyi hamlesi bunun altında fiyat vermektir. Böylece 3 milyon dolar yerine 4 milyon dolarlık bir kâr elde edecektir. Eğer A firması düşük fiyat uygularsa, B firması da aynı şeyi yapmalıdır; böylelikle 1 milyon yerine 2 milyon dolarlık bir kâr elde eder. Aynı durum A firması için de geçerlidir; yani o da düşük fiyatı seçer. Böylece iki firma da düşük fiyatları seçerek 2'şer milyon dolarlık kârla yeminirler.

Akıl Almaz Oyun Teorisyeni

Fakat Nash'in bu çalışmalarının biraz daha yontulmaya ihtiyacı vardı. Öncelikle, bu sav yalnız bir kez oynanan veya oyuncuların aynı anda hareket ettiği oyunlarda geçerli idi. Ama, hemen hemen bütün ilginç ekonomik oyunlar oyuncular arasında devamlı etkileşimi içerir. Selden, Nash denklemini işte bu ortamlarda kullanılacak biçimde geliştirmiştir. Ve bu gelişimden inandırıcılığın önemi doğar. Bir oyuncunun, diğer oyuncuların bir zaman sonra değişeceğini bildikleri bir planı uygulamasında yarar yoktur.

Örneğin, bir tekeli olası rakibini uzak tutmak için diğeri piyasaya girdiği takdirde fiyat savaşı başlatacağı tehdidinde bulunabilir. Bu gibi bir savaş piyasaya girenin zarar etmesi anlamına gelebilir. Tabii, bu tekeli için de bir hayli pahalıya patlar. Eğer fiyat savaşı çok pahalıya çıkacaksa, tekeli yeni girenle piyasayı paylaşarak daha iyi bir şey yapmış olur. Bu durumda, fiyat savaşı tehdidinin inandırıcılığı yoktur. Tekelcinin piyasaya girişine karşı savaşmanın aptalca bir davranış olduğunu bilen yeni girişimci piyasaya girmeye karar verir.

İkinci olarak, oyuncuların birbirlerinin aklından neler geçtiğini bildikleri varsayımı pek de gerçekçi bir yaklaşım değildir. Harvard İşletme Okulu'ndan Adam Brandenburger'in de dediği gibi, «oyunlar sis içinde oynanır.» Harsanyi, birbirleri hakkında fazla bilgilendirilmemiş oyuncuların bulunduğu oyunların da, hemen hemen basit oyunlardaki gibi analiz edilebileceklerini göstererek bu sis perdesini ortadan kaldırmayı başarmıştır.

Bazı oyuncuların ellerinde bilgi olup diğerlerinin olmadığı durumlarda, bu oyuncuların stratejileri saygınlıklarını arttırabilir. Bir hükümetin faiz oranlarını yukarı çekerek, enflasyon karştı olduğunun kanıtını göstermesi buna bir örnektir. Bono alım satımı yapanlar hükümetin bu hareketi gerçekten enflasyonu frenlemek için mi yapmak istediğini bilemez; ancak, bunun böyle olmasını ümit ederler; faiz oranları yukarıda kaldıkça, ümitleri de o oranda artar. Veya piyasaya girişi engellemek isteyen bir tekeliyi ele alalım. Bu amacına ancak ağır maliyete karşın fiyat savaşına gitmekten çekinmeyeceğini piyasaya girmek isteyenlere bir şekilde gösterir ve onların gözlerini korkutabilirse ulaşabilir. Her piyasaya girenle fiyat savaşına girerek kendisine «fiyat cenkçisi» diye bir şöhret yaratır ve bu şöhreti de olası girişimcileri piyasadan uzak tutar. Oligopolistler de fiyatlarını yüksek tutarak ve rakiplerine dostça davranacakları imajını besleyerek, kârlarını yüksek tutmayı başarabilirler.

Oyun teorisinin getirdiği bunca açıklayıcı bakış açısına rağmen, yine de bazı ekonomistler bu teoriye ihtiyatla yaklaşırlar. Bunun bir nedeni teorisin zorluğudur; çünkü, oldukça karmaşık matematik işlemlerini gerektirir. Ama bu da içinde yaşadığımız dünyanın karmaşıklığının göstergesidir. Bir diğer itiraz da, oyun teorisinin sonuçta yalnızca bir teori oluşundan doğar. Şu ana kadar teori gerçek hayatta pek az şeye uygulanabilmiştir. Oyun teorisyenleri, her ne kadar stratejik bağımlılıkların altında yatan karışıklıkları anlatmada ustalaşarak denge konusunda giderek daha ince kavramlar geliştirebilmişlerse de hükümetlere ve firmalara pratik çözüm ve yollar göstermede pek başarılı olamamışlardır.

Ancak, bu eleştiri dahi giderek zayıflamaktadır. Bugün bütün merkez bankaları inandırıcılığın ne demek olduğunu biliyorlar (veya bilmeleri gerekir). Amerika'daki Federal İletişim Komisyonu bu seneki radyo tayfı ihalesinin projeleneşinde oyun teorisyenlerinden yararlanmıştı. İş âlemi de oyun teorisini öğrenmeye başladı. Örneğin, Harvard profesörlerinden Brandenburger, yüksek işletme öğrencilerine yöneticilere bu teoriyi öğretiyor ve kendisine saygısı olan işletme ya da matematiğe eğilimi olan ekonomi öğrencilerinin oyun teorisini öğrenmeden okullarını bitiremeyecekleri zamanın gelmekte olduğunu söylüyor.

13 Büyük Bankanın Ortak Kuruluşu

Yatırım Finansman A.Ş.

"Danışmadan Karar Vermeyiniz"

Gn. Md.	Tel: (212) 275 44 80 (40 Hat)	Fax: 272 44 48
Ankara Şube	Tel: (312) 417 30 46 (11 Hat)	Fax: 417 30 52
İzmir Şube	Tel: (232) 441 80 72 (8 Hat)	Fax: 441 80 94

Görüşler

Av. ÖMER CAMCI

Leasing ve Beklenmeyen Haller

İŞLETMEYE finansman kaynağı sağlamak amacıyla yönelik bir yöntem olan leasing, kiralayan (malik) ile kiracı (kullanan) arasında 3. kişi olan imalatçı veya satıcıdan kiracının isteği ve seçimi ile satın alınan belirli bir kıymetin (malın) kiralanması için yapılan sözleşmedir. Factoring gibi bir finansman sağlama yöntemidir. Bankacılık uygulamaları ve hukuku açısından sağladığı bu fonksiyonu yanında, diğer bir fonksiyonu da taşınır malın kiracısı tarafından üçüncü şahıslara devrini kesin olarak önleyişidir. Üçüncü şahıs iyi niyetli ve kendisi gerekli özeni göstermiş olsa dahi, leasing'e konu taşınırın kendisine devri geçerli değildir.

A.B.D.'de

Amerika Birleşik Devletleri'nde, ilk olarak 1963'de çıkardığı yönetmelikle

Hazine Müsteşarlığı, federal bankaların taşınır mal satın almalarına ve kiralamalarına olanak sağlamıştır. Eyalet bankaları ile banka olmayan şirketlerin de bu alanda faaliyette bulunma ve işlem yapma yetkileri vardır. Ancak, federal bankalar diğerlerine göre daha sıkı bir düzenlemeye bağlı tutulmuşlardır. Finansal kiralamada (full-payout lease) yatırımın tüm karşılığı, kiralama konusu taşınırın kiralardan ve kira süresi sonundaki bakiye kıymeti üzerinden istifade olunur, yani elde edilir. Ancak, taşınırın kira süresi sonundaki değeri, başlangıçtaki % 25'inden az olmalıdır. Asıl amaç, kredi vermek olduğundan, yatırımın % 75'inden fazlasının kira bedellerinden temini yoluna gidilmektedir. Kira konusu mal kiracı (lessee) tarafından seçilir ve her türlü bakımı, sigortalaması onun tarafından yapılır. Kiralayan (lessor) ancak kiracı bunları ifade ihmal

gösterirse o zaman kendisi yerine getirir.

Yukarıdaki özellikleri taşımayan kiralamalar gerçek kiralama (true lease – operating lease) olarak adlandırılmaktadır. İade olunan taşınır (sürenin sona ermesi ile veya kiracının temerrüdü sonucu) en geç iki yıl içinde tekrar kiralanmalı veya elden çıkarılmalıdır. Bunun nedeni, bankaların taşınır mal stoklamasını ve bu alanda spekülasyon faaliyetlerinde bulunmalarını önlemektir.

Bankalar fiziki varlığı olan (tangible personal property) taşınırlara leasing yöntemi ile yatırım yapabilirler. Bunlar, her türlü motorlu araç, makina, teçhizat, tesis, mobilya ve benzerleridir. Buna göre, patent gibi fikri ve sınai haklar leasing konusu olmaz.

İngiltere’de

İngiltere’de de leasing’in uygulama ve gelişmesi Amerika’dakine paralel olmuştur. 1960’lı yılların başlarında küçük ölçüde başlamış ve aradan geçen 25 yıl içinde endüstrinin önemli bir finansman kaynağı durumuna gelmiş bulunmaktadır. Herhangi bir kayıt ve tescile bağlı değildir. Bankaların dışında, şirketler hatta şahıslar dahi leasing pazarında faaliyette bulunabilirler. Ancak, yüksek meblağlı leasing pazarında, büyük imalatçı şirketlerle, bankalar söz sahibi görünmektedir. Kiracı bakımından, leasing’in kullanmanın finansmanı olduğu, yoksa malın satın alınmasının finansmanı olmadığı vurgulanmaktadır. Sözleşmede kiracı-

nın kiralama konusu tesisin maliki olacağı veya olabileceğine dair hüküm bulunmamalıdır. Leasing’in konusu esas itibarıyla taşınır mallardır. Ancak, bunların taşınmazlara (binalara veya arsalarla) bağımsızlıklarını kaybedecek şekilde eklenmemelerine dikkat edilmelidir.

3226 Sayılı Kanun

Ülkemizde finansal kiralama faaliyetlerini düzenleyen 10 Haziran 1985 tarihli bu kanunun hükümlerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

Finansal kiralama sözleşmesi, kiralaayanın talebi ve seçimi üzerine üçüncü kişiden satın aldığı veya başka surette temin ettiği bir malın zilyetliğini her türlü faydayı sağlamak üzere ve belli bir süre için feshedilmemek şartı ile kira bedeli karşılığında, kiracıya bırakmasını öngören bir sözleşmedir. Konusu taşınır veya taşınmaz mallar olup, patent gibi fikri ve sınai haklar bu sözleşmeye konu olamaz. Taşınmaza dair olanı tapu siciline ve taşınana dair olanı da kiracının ikametgâhındaki noterliğin özel siciline kaydolunur. Sürenin bitimi, tarafların muvafakatı, kiracının ölümü, iflası, tüzel kişiliğini kaybetmesi (şirket ise), kiracı aleyhine yapılan icra takibinin sonuçsuz kalması, kiracının fiili ehliyetini kaybetmesi nedenleri ile sona erer. Kira bedellerinin ödenmemesi durumunda, kiralaayan sözleşmeyi fesheder; ve bu halde kiracı vadesi gelmemiş kiralaları ödeyeceği gibi, kiralaayanın sair diğer zararlarını da ödeyecektir.

Yanların Hak ve Borçları

Kiracı sözleşme süresince malın zilyedi, kiralayan ise malikidir. Kiracının kullanımı itinalı olmalıdır. Üçüncü şahıslara devir edemez. Hasar ve ziyandan o sorumludur. Finansal kiralama konusunu sigorta etmek yükümlülüğü ona aittir. Yanlar arasında doğan davalar ticari dava niteliğindedir. Ticaret mahkemelerinde görülür. Diğer yandan Yargıtay uygulamasında (4. HD. 2.6.1992 - 91/3276 - 7309) trafik kazası ile ilgili davalarda kiralayan vasitanın kullanıcı/işletmecisi olarak kabul edilmemekte ve doğan zarardan sorumlu tutulmamaktadır.

Beklenmeyen Haller

Sözleşmeler yerine getirilmek için yapılırlar. Kural budur. Ne var ki, bu kuralın tam olarak uygulanması bazı hallerde hakkaniyet kurallarına ve adalete ters düşen sonuçlar doğurabilir. Sözleşmenin yapılmasından bir süre sonra yanlarca önceden tahmin edilemeyen, fikir ve zikirlerinde bulunmayan nedenlerle şartlar değişebilir ve yanlardan birinin durumu (borçlunun) katlanamayacak ölçüde ağırlaşabilir. Başlangıçta kurulan denge büyük ölçüde bozulmuş olabilir. Savaş, ekonomik kriz, aşırı enflasyon gibi sebepler örnek olarak gösterilebilir. Bu durumda iyi niyet kuralları değişen yeni durumlara göre dengenin yeniden kurulmasını gerektirir.

Ülkemizde, enflasyona bağlı olarak paranın değerinin önemli ölçüde düşmesi nedeni ile taşınmaz kirala-

malarında bu doktrine dayalı olarak sözleşme devam etmekte iken bakiye süre için kira bedeli uyarlanmakta ve artırılmaktadır. Taraflar enflasyonu nazara alarak önceden bununla ilgili hüküm koymuş olsalar bile yukarıdaki gibi, kira parası uyarlanmaktadır.

Finansal Kiralama Kanunu'nda bu konuda yani beklenmeyen hallerle ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır. İncelememize konu olan finansal kiralama sözleşmelerinde; savaş ve seferberlik hali, iç savaş, silahlı çatışma, ihtilal, sıkıyönetim, olağanüstü hal ilanı ve guruplar arası ayaklanmalar ile ilgili klozlar bulunduğunu belirlemiş isek de; enflasyon, para değerinde önemli düşme ve yabancı paraların Türk Lirası karşısında aşırı artması konusunda bir hüküm görmedik. Yukarıda değindiğimiz üzere, taşınmaz kirasında sözleşmede böyle bir hüküm bulunsa dahi, bu kiralayan yararına kira bedelinin artırılmasına bir engel teşkil etmemektedir.

Kira bedeli Türk Lirası üzerinden ifade olunan finansal kiralamada, aşırı enflasyon nedeni ile zarara uğrayacak olan kiralayan finansal kiralama şirketi olacaktır. Çünkü, tahsil edeceği aylık kira bedelleri ile temin edeceği mal ve hizmet beklediğinden az olacaktır. Kiracı yönünden ise aksi gerçekleşecektir. Malı istimalinden sağlayacağı faydanın artmasına karşın, ödeyeceği kira paraları/taksitler aynı kalacaktır. Leasing genelde ticareti iyi bilen veya bildiği farzolunan kişiler (tacirler) arasında yapılan bir işlem ve sözleşmedir. Bu kimseler içinde bulunduğumuz modern çağda fiyatların yükseleceği

ve enflasyonist tandans'ın devamlı mevcut olacağını bilebilecek durumdadırlar. Dolayısı ile bu halde, aşırı fiyat artışını beklenmeyen hal kabul ederek, uyarılma yoluna gitmek kanımızca yerinde olmaz. Yanlar bu riski üstlenmişlerdir. Şu halde yaptıkları akitle bağlı kalmalıdır.

Diğer yandan, kira parası yabancı para ile belirlenmişse, durum farklıdır. O yabancı paranın Türk Lirası karşısındaki değer kazanma oranı makul seviyede, Türk Lirası'nın enflasyon nedeni ile değerinin düşmesi oranına yakınsa, tarafların yakınması haklı karşılanmayacaktır. Ancak, son bir yıl içinde dolar ve Alman Marki'nde dört karta yakın artış gözlenmiştir. Gerçekleşen enflasyon oranının bu nispette olduğu söylenemez. Taşınmaz kiralarda Yargıtay son bir yıl içinde % 70 nispetinde enflasyonu esas alarak, bir yıl önce kirası tayin veya tespit olunan kira parasına buna yakın artırım yapmaktadır.

Bilindiği gibi, borcun konusu yabancı para ise borçlu ödeme günündeki rayice göre Türk parası ile ödeme yaparak borcundan kurtulur. Ödemede gecikme yaparsa, alacağı o para üzerinden devlet bankalarında mevduata uygulanan en yüksek faiz nispeti üzerinden faiz yürütülür. Bu da % 5 civarındadır. Finansal kuruluş, sözleşmeyi kurarken belirlenen kira bedelinin, ülkede yaşanan enflasyon oranı ve o yabancı paranın faizinin eklenmesi ile ortaya çıkacak meblağı (veya birkaç puan fazlasını) kapsayacağı beklentisi içindedir. Amerikan Doları ve Alman Markı esas alınırsa bugünkü TL tutarı, bir yıl evvelki TL tutarının

ancak 1 kat fazlasıdır (% 100 fazlası). Bundan fazlasının finans kiralayanına sağlanması haksız kazanç olacak ve kiracı yönünden ise borcun ödene-memesi olayını ortaya çıkaracaktır. Bu nedenle, yanların bir araya gelerek sözleşmeyi kira bedeli için tadil etmeleri (modification) yararlı olacaktır. Bu hususta anlaşma olmaması durumunda, yetkili asliye ticaret mahkemesine başvurulabilir. Yargıtay uygulamasının bu konuda olumlu olduğu söylenebilir. Nitekim, taşınmaz kira akdinin altın esasına bağlı olarak yapılması ve altın fiyatlarının anormal artışı karşısında, sözleşmenin yeni duruma uyarlanması (13. HD. 26.12.1982, 6166-7199 K) gerektiğine yüksek mahkemece karar verilmiş bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

● Michael G. Capatides; «A Guide to the capital market activities of banks and bank holding companies», Bowne Publishing, New York, 1993.

● Mark E. Roszkowski; «Business Law», University of Illinois, 1992.

● P. J. M. Fidler; «Practice and law of banking», Pitman Publishing Ltd., London, 1985.

● Ve ilgili Yargıtay kararları.

◆ Yapamayacağın işler için kimsseye söz verme.

G. Washington

◆ İstatistikler, muhakemenin yerini alamazlar.

Henry Clay

Ayın Ekonomik Olayları

Dr. YILDIRIM KILKIŞ

1995'e Yaklaşırken

1994 sonlarına yaklaştıkça, Türk ekonomisinin bu yıl içinde patlayan sorunları yerine, 1995'e bakmak, gelecek yılın ekonomik sorunlarını tahmin etmek ve gerekli tedbirleri almak önem kazanmaktadır.

TÜSİAD, ekonomik krizin dip noktasının geçildiğini ve ekonominin genişleme devresine girdiğini belirtmektedir. MÜSİAD, ekonominin hızla iflase gittiğine işaret etmekte, kısmi monetizasyon (para basılması suretiyle iç borçların tasfiyesi) ve çığın bir yatırım teşviki ile bu iflasın önlenebileceğini önermektedir. MESS, ekonomik sorunları ortaya koyarken; kişi başına yatırım ortalamasının çok düşük olduğunu, kamu harcamalarının yüksek olması nedeniyle ekonominin zayıf düştüğünü, enflasyonun çok yüksek düzeylerde seyrettiğini açıklamakta ve genç nüfusun işsizlik tehlikesiyle karşılaştığını belirtmektedir.

Resmi Gazete'de yayınlanan 1995 Yılı Geçiş Programı'na göre, işsizlik oranının 1994 sonunda % 19.8'e ulaşması beklenmektedir. 1993'de 2 milyon 913 bin olarak tespit edilen atıl işgücünün 1994 yılında % 38 artarak 4 milyon 43 bin olacağı tahmin edilmektedir.

Hükümet, daha iyimser davranmakta ve Devlet Bakanı Sayın Aykon Doğan'ın ağzından şu beyanda bulunmaktadır: «Dış borcumuz 67 milyar dolardan 60 milyar dolara indirilmiş ve bu durum dış borç kullanılmadan sağlanmıştır.» Yapılan açıklamaya göre; 5 Nisan tedbirleri alınmasaydı, bütçe açığı 400 trilyonu aşacak ve hiperenflasyon olacaktı.

15 Ekim 1994 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan geçici programın uygulanması esasları, 1995 yılının hedeflerini şöyle açıklamaktadır: GSMH'nin büyüme hızı % 4.4 olacaktır. Enflasyon oranı % 22.5 olarak tahmin edilmektedir. İhracat hedefi 19.5 milyar dolar, ithalat hedefi 27 milyar dolar olarak öngörülmektedir. Genel olarak ekonominin gelir-gider dengesindeki bozukluk devam edecektir ve 1994'de

139 trilyon TL olacağı belirtilen konsolide bütçe açığının 1995'te 198 trilyon TL açığı tahmin edilmektedir. KİT açıkları GSMH'nin % 2.1'ini bulacak, kamu kesimi borçlanma gereği % 7 olacaktır.

Bu hedeflerin, 1995 Türkiye ekonomisi için oldukça iyimser olduğunu, gerçekte ekonominin sıkıntılı bir dönem geçireceğini söylemek gerekir.

1994 Ekim ayında ülkemiz için çok önemli ekonomik olaylar cereyan etmiştir. Bunlardan birisi, GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) ile ilgili olarak Harran ovasına deneme mahiyetinde de olsa, su verilmeye başlanmasıdır. Bu olay, kanımca, aya ilk ayak basan astronotlarla insanoğlunun uzaya açılmaya başlaması kadar önemlidir. Çünkü, Harran ovası sulandığı ve çağdaş tarıma kavuştuğu zaman, yalnız Türkiye'nin değil, Avrupa'nın da çok önemli bir beslenme kaynağı olacak ve Türk ekonomisine çok büyük katkılarda bulunacaktır.

Diğer önemli bir olay, özelleştirme konusunda alınan yoldur. Özelleştirme tasarısı, Koalisyon Hükümeti'ni oluşturan partilerin anlaşmazlıklarına rağmen TBMM'ne kadar gelebilmiştir. Tasarının kanunlaşması ile, KİT'lerin bazılarının satış işlemleri hız kazanacak ve sonuçta bütçedeki yükler önemli ölçüde azalacaktır.

Diğer bir olay, ülkemizdeki otomotiv ürünleri üretim gücüne Toyotasa'nın katılmasıdır. Dünyanın en büyük otomobil üreticisi olan Toyota Corporation, Mitsui şirketi ve Sabancı Holding'in ortak kuruluğu olan Toyotasa Adapazarı otomobil üretim tesisleri 15 Ekim günü hizmete açılmıştır. Bu tesis yılda 100.000 otomobil üretim kapasitesine sahiptir ve iç pazara olduğu kadar dış pazarlara da hizmet sağlayacaktır.

Geride bıraktığımız ayın diğer bir özelliği de, enflasyon oranının Ekim ayları itibariyle en yüksek düzeyde olmasıdır. DİE rakamlarına göre, Toptan Eşya Fiyatları Endeksi % 6.9, Tüketici Fiyatları Endeksi % 9.5 olmuştur. Ekim ayı itibariyle son 12 aylık fiyat artışları, sırasıyla % 136.9 ve % 116.3'tür.

Bankalarla İlgili Olaylar

● Batan Bankaların Tasfiyesi Sorunu:

Bilindiği gibi, Nisan ayında kapanan TYT Bank, Marmara Bankası ve Impexbank'ın tasfiyesi konusunda İş Bankası ile Emlak Bankası'nın yaptığı çalışmalar gecikmiştir. Bu bankaların yeniden açılmaları ile ilgili girişimlerde bulunmaktadır. Adı geçen bankaların aktiflerinin, alacak - borç takası yapılarak boşaltılmasına meydan verdiği anlaşılmaktadır. Bankalar Yeminli Murakıpları'nın tespit ettikleri bu durum dolayısıyla, 150 milyon liranın üzerindeki alacaklıların, tasfiye sonrası bankalardan alacakları bir şey kalmayacağı iddia edilmektedir. Bu iddialara karşı, T.C. Merkez Bankası, takas ve mahsup işlemlerinin yapılamayacağını açıklayarak, bu işlemlerin tespiti halinde iflas idarelerinin itirazda bulunabileceklerini bildirmiştir.

Türk bankacılığında önemli bir olay olan anılan 3 bankanın kapatılması sonucu, icra ve iflas konusundaki boşluklar nedeniyle tasfiye kararının yürütülemez du-

ruma gelmesi; bu alanda bankalara ve devlete olan güveni sarsmaktadır. Bu tasfiyenin daha çok uzun süreceği görüldüğünden, bankalara güvenin bundan da yara alacağı muhakkaktır.

● Faizler, Hazine Bonosu Satışı, Bankaların Kârlılığı:

Mevduat ve dolayısıyla kredi faizlerinin düşürülmesi için Hükümet'in ısrarlı tutumu, bu yönde olumlu sonuç vermiş ve bankaların mevduat faizlerinde 3-5 puan indirimler gözlenmiştir. Ancak, faiz indirimi, döviz talebini artırdığından, Merkez Bankası döviz arzını ve Interbank faizlerini 3.3 puan arttırmak gereğini duyumuştur. Hazine'nin Ekim ayı sonlarındaki itfa zorunluluğu nedeni ile artan kaynak ihtiyacı, faiz oranlarının inmesini frenleyici etki yapmıştır. Kaynak ihtiyacı, Hazine'nin bono satışı uygulaması, faiz oranları ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi sürdürecektir. Giderek faizlerin yükseltilmesi zorunlu olacak, döviz kuru artışı yavaşlatılacaktır.

Bu durumun temel nedeni, hiç şüphesiz, Hazine Bonosu ihalelerinin büyük kısmının bankalar tarafından alınmasıdır. Diğer taraftan, bankaların kârlılığındaki artış hızının önemli ölçüde yavaşladığı gözlenmektedir. Uzmanlara göre, açık pozisyon tutan bankalar, döviz kurlarındaki ani ve hızlı artıştan ve Interbank piyasasında büyük oranda borçlanmaktan olumsuz etkilenmişlerdir.

● Dışbank Satıldı:

İş Bankası Grubu'na bağlı olan ve bir ara TYT Bank'a satılan Dışbank, bilindiği gibi tekrar İş Bankası'nca geriye alınmıştı. Dışbank bu sefer Doğan Grubu'na satılmıştır. Dışbank'ın hisselerinin % 65'i satılmış ve bunların büyük çoğunluğunu Doğan Grubu'na bağlı şirketler almıştır. İş Bankası Grubu'nda Dışbank'ın sadece % 25 hisseye tekabül eden payı kalmıştır.

Zamlar Devam Ediyor

Son aylarda büyük oranda artış gösteren fiyat endeksleri, birçok mal ve hizmette fiyat artışlarının en açık göstergesidir. Bununla beraber, 1994 Ekim ayında şu iki zam olayını özellikle belirtmek gerekir.

● 13 Ekim'den itibaren, gazyağı ve motorin dışındaki akaryakıt ürünlerinin rafineri çıkış fiyatlarına % 7 ile % 20 arasında değişen oranlarda zam yapılmıştır. Zam yapılan ürünlerin yeni pompa fiyatları akaryakıt dağıtım şirketleri tarafından belirlenmiştir.

● 22 Ekim'den itibaren Erdemir'in ürettiği yassı demir-çelik ürünleri fiyatlarına % 25 oranında zam yapılmıştır.

● Demir-Çelik ürünleri ve kok kömürü çeşitleri fiyatları, % 4 ile % 7 arasında değişen oranlarda zamlanmıştır.

EKONOMİK GÖSTERGELER DIŞ DÜNYA (EKİM 1994)

Ülkeler	GSYİH*	Tüketici Fiyatları*	Ücretler Kazançlar*	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi** (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Carl İşlem Dengesi (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Falz Oranları (%)	
							Para Piyasası (Son 3 Aylık)	Bankalar
								Kredi
A.B.D.	4.1	2.9	2.6	5.9	-154.5	-127.7	5.55	7.75
Almanya	2.3	2.8	1.9	8.3	42.9	-30.2	5.13	7.50
Avustralya	4.3	1.9	2.5	9.5	-1.5	-10.9	6.87	9.50
Avusturya	3.0	3.1	5.4	5.5	-9.1	-1.8	5.05	8.75
Belçika	-1.3	2.5	2.3	14.6	-1.9	7.1	5.13	8.75
Danimarka	5.8	2.8	3.1	12.2	5.5	4.3	6.37	7.25
Fransa	2.0	1.6	2.6	12.6	15.3	11.9	5.55	7.95
Hollanda	2.4	2.7	1.1	7.6	13.1	10.0	5.15	7.00
İngiltere	3.6	2.2	4.8	9.1	-16.8	-9.0	5.94	6.75
İspanya	1.6	4.5	5.2	24.3	-18.2	-3.6	7.80	7.85
İsveç	3.6	2.5	3.8	8.1	8.6	-0.1	7.94	9.50
İsviçre	2.0	0.6	2.5	4.4	2.0	19.0	4.06	5.75
İtalya	2.3	3.9	3.0	12.0	24.0	10.9	8.94	9.38
Japonya	0.1	b.d.	3.0	3.0	145.2	131.9	2.33	3.00
Kanada	3.9	0.2	1.5	10.1	8.5	-22.7	5.35	7.00

Açıklamalar: (b.d.) = Belli Değil. Kaynak: The Economist, 29 Ekim - 4 Kasım 1994.

(*) Yıllık Yüzde Değişim.

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya, A.B.D. ve Kanada için İthalat F.O.B., İhracat F.O.B.; Diğerleri için C.I.F / F.O.B.

Yeni Yayınlar

M. TARIK YAŞA

POLİTİK YOZLAŞMA ve RANT KOLLAMA

Yayına hazırlayanlar: Prof. Dr. Aytaç EKER ve Doç. Dr. Coşkun Can AKTAN; Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü yayını, TAKAV Matbaası, Ankara 1994, (büyük boy) vi + 298 sayfa (*).

Kitap, «Önsöz»de de belirtildiği gibi, «politik karar alma sürecinde ortaya çıkan politik yozlaşma türlerini inceleyen» dış kaynaklı yazıların çevirilerini içermektedir. Yazıların büyük bölümü, dünyaca ünlü ekonomistler, sosyal bilimciler ve araştırmacılar tarafından kaleme alınmıştır. Bu girişte, bunlardan; James M. Buchanan, Gordon Tullock, Jagdish N. Bhagwati'nin adlarını vermekle yetinelim. Diğer yazarlar ilerleyen paragraflarda belirtilecektir.

Çeviriler, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü'nün öğretim üyeleri ve araştırma gö-

revlilerince yapılmıştır. Kitabı, anılan yüksek öğretim kuruluşunun Maliye Bölümü Başkanı Prof. Dr. A. Eker ve Doç. Dr. C.C. Aktan yayına hazırlamıştır.

Kitabı oluşturan 23 yazı, beş bölüm içerisinde sunulmaktadır. «Politikada Yolsuzluk» başlıklı birinci bölümde 6 yazı yer almaktadır. Bu yazılarda yolsuzluk kavramının türleri, tarihçesi ve etkileri incelenmektedir.

«Politikada Gizlilik» başlıklı ikinci bölümde iki yazı verilmektedir. Bunlarda politik süreçte gizlilik ve demokrasi ilişkisi ile yönetimde şeffaflık üzerinde durulmaktadır.

Üçüncü bölüm «Politikada Lobicilik» başlığını taşımaktadır. Bu bölümde politikada çıkar ve baskı gruplarının lobicilik faaliyetlerini ele alan iki yazı sunulmaktadır.

(*) Kitabı almak isteyenler şu adrese başvurmalıdır: «Doç. Dr. Coşkun Can Aktan; Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü; Buca - İzmir.»

Dördüncü bölüm «Politikada Bürokratik Yozlaşma»ya ayrılmıştır. Bu bölümde verilen üç yazıda, bürokrasi ve yolsuzluk ilişkisi ile bürokratik yozlaşma ve ekonomik kalkınma ilişkisi işlenmektedir.

«Politikada Rant Kollama» başlıklı beşinci bölümde on yazı yer almaktadır. Kitabın sonuncu ve en ağırlıklı olan bu bölümünde, son yıllarda ciddi araştırmalara konu olan «rant kollama» üzerinde durulmaktadır. Bilindiği gibi «rant kollama, çıkar ve baskı gruplarının, siyasal iktidar ve bürokrasi üzerinde lobcilik yaparak bir haksız kazanç elde etmesi olayına verilen isimdir.»

Şimdi de kitapta yer alan yazıların başlıklarını, yazarlarını ve çevirmenlerini (parantez içindekiler) sırasıyla belirtelim: «Yolsuzluk Kavramı», Jacob van Klaveren, (Prof. Dr. Ayaç Eker); «Yolsuzluğun Tarihi», Carl J. Friedrich, (Ahmet Burçin Yereli); «Politikada Yolsuzluk Teknikleri», V.O. Key Jr., (Zeynep Arıkan); «Yolsuzluk ve Ekonomik Kalkınma», David Osterfeld, (Doç. Dr. Coşkun Can Aktan); «Kollama, Yolsuzluk ve Kaynakların Dağılımı», Oskar Kurer, (Metin Meriç); «Politikada Yalan», Robert E. Goodin, (Prof. Dr. Ayaç Eker); «Demokrasi ve Gizlilik», K. G. Robertson, (Musa Ceylan); «Yönetimde Açıklık», Jacques Chevallier, (Musa Eken); «Lobicilik: Çıkar Gruplarının Rolü», Ian McLean, (Fatih Saygılı); «Baskı Grubu Faaliyetleri ve Yasama: Yolsuzluk, Seçim Kampanyası Katkılan ve Lobicilik», Susan-Rose Ackerman, (Hakan Ay); «Bürokratik Yozlaşma ve Ekonomik Kalkınma», Nathaniel H. Leff, (Mustafa Sakal); «Özel Çıkar ile Kamu Çıkarı Arasında Kalan Bürokratlar», William A. Niskanen, (Doç. Dr. İsmail Aktürk); «Hangi Bürokrasi Modeli Yolsuzluğa Daha Az Elverişlidir?», Susan-Rose Ackerman, (Şebnem Sayılğan); «Rant Kollama», Gordon Tullock, (Doç. Dr. Coşkun Can Aktan); «Doğrudan Verimli Olmayan Kâr Sağlama Faaliyetleri», Jagdish N. Bhagwati, (Asuman

Altay); «Tarifelerin, Tekellerin ve Hırsızlığın Refah Maliyetleri», Gordon Tullock, (Prof. Dr. Fevzi Devrim); «Gelişmekte Olan Ülkelerde Korumacılık ve Rant Kollama», Stanislaw Wellisz, Ronald Findlay, (Doç. Dr. Mehmet Tosuner); «Rant Kollama: Bazı Kavramsal Problemler ve Kapsamı», E. C. Pasour Jr., (Asuman Altay); «Rant Kollama ve Rantın Bölüşümü: Eleştirel Bir Yaklaşım», Marilyn R. Flowers, (Doç. Dr. Kâmil Tüğen); «Mülkiyet Hakları Açısından Rant Kollama», Bruce L. Benson, (Halûk Egeli); «Rant Kollayan Toplumda Yapılabilecek Yenilik Hareketleri», James M. Buchanan, (Prof. Dr. Ayaç Eker); «Rant Kollama ve Kâr Kollama», James M. Buchanan, (Prof. Dr. Ayaç Eker); «Bütçe Tahsislerine Yönelik Rant Kollama Faaliyetleri: 20 Ülkeye İlişkin Veriler», Eliakim Katz, Jacob Rosenberg, (Mustafa Sakal).

İLKSAN, İSKİ derken; son haftalarda şaşkınlıkla izlemekte olduğumuz Emlak Bankası kullanılarak gerçekleştirildiği anlaşılan yolsuzluk olayları; yukarıda kısaca tanıttığımız derleme kitabını önemini artırmaktadır. Kitabı okuyanlar, sansasyonel gazete haberlerinin etkisinde kalmadan, «politik yozlaşma», «yolsuzluk» ve «haksız rant sağlama»ya ilişkin olayları bilimsel açıdan değerlendirme olanağını bulacaklardır.

Kitabı okumalarını tüm okurlarımıza salık veririz. Kitap; yüksek öğretim kuruluşlarının ilgili dallarında lisans ve lisansüstü öğrenim görmekte olan öğrenciler, politikacılar, bankaların ve özellikle kamu kuruluşlarının üst kademelerinde görevli yöneticiler için çok yararlı bir kaynak niteliğindedir. Yayımcının bu tür yayın çalışmalarını sürdürmesini dileriz.

◆ Dünkü acılar, bugünkü sevinçlerimizin kaynağıdır.

İŞ İŞTEN GEÇMEDEN... OYAK SİGORTA

► Tüm Konu Sigortası ► Tüm İyileri Sigortası ► Tüm
Otel Sigortası ► Karı Kaybı Sigortası ► Kira Kaybı Sigortası
Kasko Sigortası ► Trafik Sigortası ► Yurtdışı Kasko
Sigortası ► Yergi Kartı Sigortası ► Otobüs Koltuk Sigortası
Tatılınan Yül Sigortası ► Baqa Sigortası ► Mali Sorumluluk
Sigortası ► Ferdi Kazza Sigortası ► Hırsızlık Sigortası
► Taahhüt Para Sigortası ► Emniyetli Su tesisatı Sigortası
► Cam Kırılması Sigortası ► Uçak Sigortası ► Helikopter
Sigortası ► Tekne sigortası ► Yat sigortası ► Tekne
ve Yat İnşaat Sigortası ► Marina Sigortası ► Nakliyat
Sigortası ► Harp Sigortası ► Lisans Kaybı Sigortası
► CMR Sigortası ► İnşaat Sigortası ► Montaj Sigortası

► Makine Kırılması Sigortası ► Elektronik Cihaz
Sigortası ► Sağlık Sigortası ► Hayat Sigortası
► Yanlırlarınızın Sigortası ► Kredi Hayat Sigortası ► Zira
Ürün Sigortası ► Sera Sigortası ► KÜmes Hayvanları
Sigortası ► B. Baq Hayvanı Sigortası ► KÜlür Balıkçılığı
Sigortası

OYAK SİGORTA

Mecidiyeköy Mebusan Cad. Oyak İş Hanı No: 81 Salıpazarı - İST.
Tel: (212) 251 98 04 (8 hat) Ankara: (312) 418 03 35 - 418 03 36
İzmir: (232) 463 39 96 - 422 67 86 Adana: (322) 457 19 65 - 457 22 62
Oyak Sigorta bir Odev Yardımcıya Kurumu ve Enlık Bankası kuruluğudur.

RENAULT 9 FAIRWAY

Keyifli ve renkli bir dünya... Hani şu, bir an için bile
olsa kendinizi duyguların akışına bırakıp ulaşmak
istediğiniz dünya... Bir güvercinin kanadına tutunup
uçup gitmek istediğiniz dünya...

Şimdi Fairway'le o dünyaya çok yakınsınız...

- 1600 cc motor hacmi ● Aerodinamik yapılı ön panjur ● Ön ve arkada kasa renginde, darbe emici özellikli ve spoiler'lı aerodinamik geniş tamponlar
- Merkezi kilit, renkli camlar, elektrikle kumandalı ön camlar
- Kasa rengi aerodinamik arka rüzgarlık.

BİLGİ
RENAULT-MAİS
(212) 293 26 26

Renault 9 Fairway ile ilgili
daha ayrıntılı bilgi almak için
BİLGİ RENAULT-MAİS'ı arayın,
sırasıyla 1-1-1-4 no'lu tuşlara basın

RENİT KEMERİNİZİ BAĞLAYIN
YAŞAMA BAĞLANIN

RENAULT
YAŞANACAK
OTOMOBİLLER